

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

Особливості громадянської ідентичності українців

Кваліфікаційна робота

Студентки 4 курсу ОР Бакалавр

(спеціальності 053 «Психологія»,
освітня програма «Психологія»)

Меркулової Анастасії Валеріївни

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної психології

Грищук Елісо Юріївна

Роботу рекомендовано до захисту на ЕК No__

Протокол No__ від _____ року

Завідувач кафедри соціальної психології

_____ Траверсе Тетяна Михайлівна

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	10
1.1. Теоретичні засади дослідження громадянської ідентичності.....	10
1.2. Порівняльний аналіз громадянської, національної та етнічної ідентичності.....	15
1.3. Теоретичні підходи до вивчення громадянської активності особистості.....	20
1.4. Теоретичні основи вивчення почуття причетності у структурі соціальної ідентичності та активності.....	25
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	30
2.1. Концептуальна модель та гіпотези дослідження.....	30
2.2. Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження.....	32
2.1.1. Етапи емпіричного дослідження.....	34
2.1.2. Характеристика психодіагностичних методик.....	35
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	43
3.1. Первинна обробка отриманих даних та опис вибірки.....	43
3.2. Аналіз зв'язків між ідентичнісними характеристиками, соціальною	

включеністю та громадянською активністю.....	45
3.3. Дослідження статистичних моделей, що пояснюють громадянську активність через особливості громадянської ідентичності.....	51
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Сучасне українське суспільство переживає масштабні воєнні, політичні та соціальні виклики, що актуалізує потребу в дослідженні психологічних чинників, які забезпечують громадянську згуртованість, відповідальність і готовність до колективної дії. В умовах воєнного стану громадянська активність набуває особливого значення, виходячи за межі традиційного політичного волевиявлення та проявляючись у волонтерстві, самоорганізації, взаємодопомозі й захисті спільних інтересів.

Одним із ключових чинників, що лежить в основі такої активності, виступає соціальна ідентичність, а саме — громадянська ідентичність. Вона визначає сприйняття особистістю себе як члена політичної спільноти та її ставлення до держави, права, культури й історії. Як фундаментальний психологічний конструкт, громадянська ідентичність охоплює прийняття норм державного устрою, лояльність до політико-правової спільноти та усвідомлення власної ролі як активного громадянина (Blank et al., 2001; Huddy & Khatib, 2007; Петровська, 2021). Саме вона значною мірою визначає емоційно-поведінкову залученість до суспільного життя та готовність підтримувати соціальні ініціативи.

Однак у науковому і публічному дискурсі часто спостерігається тенденція до ототожнення понять громадянської, національної та етнічної ідентичностей. Подібне спрощення ускладнює розуміння специфіки впливу кожної з них на громадянську активність, а також породжує концептуальні суперечності (Phinney & Ong, 2007; Verkuyten, 2018). Щоб подолати ці ускладнення, доцільно розмежовувати ці три форми ідентичності. Зокрема, етнічна ідентичність пов'язана з належністю до культурної спільноти, об'єднаної спільними традиціями, мовою та походженням. Натомість національна ідентичність ґрунтується на символічній належності до політичної нації зі спільною історією, інституціями та цінностями (Anderson, 1991; Smith, 1991). Громадянська ж

ідентичність репрезентує правову та політичну належність, прийняття державних норм і цінностей, готовність до участі в демократичних процесах та усвідомлення себе як активного суб'єкта суспільних змін (Verkuuyten, 2018; Петровська, 2021).

В українському контексті ці форми ідентичності мають складну конфігурацію, що зумовлено історичною спадщиною, політичними трансформаціями та війною. Як зазначає Жадан (2022), громадянська, національна та етнічна ідентичності не просто співіснують, а часто переплітаються. Проте саме громадянська ідентичність в умовах соціальної напруги набуває особливої значущості, оскільки вона найбільш безпосередньо пов'язана з готовністю діяти, обстоювати спільні цінності та сприяти стабілізації суспільства.

Доповнюючим компонентом соціальних ідентичностей, що часто розглядається як чинник підвищення соціальної залученості, є почуття причетності. Це емоційне відчуття зв'язку з іншими членами спільноти підтримує відчуття безпеки, соціальної інтеграції та взаємної підтримки (Hagerty & Patusky, 1995). Однак, з огляду на унікальні обставини воєнного стану, коли громадянська активність може бути зумовлена іншими мотиваційними факторами (зокрема, кризовою мобілізацією, ціннісною ідентифікацією чи громадянським обов'язком), важливо емпірично перевірити, наскільки почуття причетності зберігає свою пояснювальну силу саме в українському контексті.

Таким чином, глибоке розмежування форм соціальної ідентичності — громадянської, національної та етнічної — у взаємозв'язку з почуттям причетності дає змогу краще зрозуміти психологічні механізми громадянської активності, стійкості та солідарності. Цей підхід є не лише теоретично обґрунтованим, а й має практичну цінність для розробки стратегій підтримки соціальної згуртованості та громадянської участі в умовах воєнної кризи.

Зважаючи на це, актуальність даного дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу структури громадянської ідентичності українців, її взаємозв'язків з національною та етнічною ідентичностями, а також з почуттям приналежності — з метою виявлення їхнього впливу на мотивацію до участі та реальну громадянську активність у сучасних умовах.

Мета дослідження — дослідити вираженість громадянської ідентичності українців в умовах воєнного стану та особливості її взаємозв'язку з переживанням соціальної залученості та рівнем громадянської активності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення громадянської ідентичності у соціальній психології.
2. Порівняти громадянську, національну та етнічну ідентичності як поняття у межах сучасних теоретичних підходів.
3. Дослідити взаємозв'язки між рівнем вираженості соціальних ідентичностей (громадянської, національної, етнічної), почуттям приналежності та громадянською активністю.
4. Порівняти й описати вплив громадянської, національної, етнічної ідентичностей на рівень громадянської активності та встановити, яка з ідентичностей виступає її предиктором.
5. Проаналізувати зворотний вплив громадянської активності та почуття приналежності на вираженість компонентів громадянської ідентичності.

Об'єкт дослідження — громадянська ідентичність особистості.

Предмет дослідження — особливості громадянської ідентичності українців в умовах воєнного стану.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, моделювання концептуальної структури досліджуваних феноменів.

Емпіричні:

- шкала громадянської ідентичності (Петровська, 2016);
- методика «Психологічний вимір виявів етнонаціональної ідентичності» (Предко, 2018), на основі якої було виокремлено дві шкали — національної та етнічної ідентичності;
- опитувальник громадської активності (поведінковий та оцінковий компоненти).
- шкала почуття приналежності (Sense of Belonging Instrument; Hagerty & Patusky, 1995);
- шкала соціального зв'язку (Social Connectedness Scale; Lee & Robbins, 1995);

Математико-статистичні: описова статистика, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, перевірка внутрішньої узгодженості шкал за коефіцієнтом α Кронбаха, факторний аналіз. Обробка даних здійснювалася у середовищі Jamovi (версія 2.6).

Дослідницька вибірка охоплює 107 учасників віком від 18 до 57 років, українці за самовизначенням. Серед них 85 жінок і 22 чоловіки. Опитування проводилось онлайн у 2025 році з використанням Google Forms. Вибірка була сформована методом цілеспрямованого залучення респондентів через соціальні мережі та академічні контакти. Участь була добровільною, анонімною й не передбачала жодної компенсації.

Наукова новизна полягає в тому, що у роботі:

- вперше у межах узагальненої моделі порівняно внесок різних типів соціальних ідентичностей (громадянської, національної й етнічної) у пояснення громадянської активності;
- показано, що громадянська активність у сучасних умовах формується не під впливом однієї домінуючої ідентичності, а через взаємодію кількох соціальних вимірів, серед яких провідну роль відіграють національна та громадянська ідентичності;

– виявлено, що громадянська ідентичність є найбільш чутливою до динаміки соціального залучення (як активна участь, так і емоційне відчуття включеності позитивно впливають на її рівень).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для вдосконалення програм громадянської освіти, соціально-психологічної підтримки та розвитку активного громадянства в умовах суспільних викликів. У світовій практиці психологічної інтервенції соціальна ідентичність дедалі частіше розглядається як ресурс підвищення мотивації до соціальної участі та подолання апатії в посткризових або конфліктних умовах (Haslam et al., 2018; Jetten et al., 2014). Дослідження у галузі громадянської психології свідчать, що інтервенції, орієнтовані на зміцнення ідентичності, здатні покращити відчуття згуртованості, соціальної підтримки та суб'єктивного впливу на події (Reicher & Hopkins, 2001). Тому практичні рекомендації, розроблені на основі цього дослідження, можуть бути застосовані в межах шкільної та університетської освіти, тренінгів для волонтерів, програм громадянської участі, а також у діяльності неурядових організацій, які працюють із темами самоідентифікації, національної стійкості та активізації соціальної відповідальності. Крім того, результати дослідження можуть бути використані для створення адаптивних психопросвітницьких та профілактичних програм, спрямованих на зниження ризику соціальної ізоляції, підвищення емоційної включеності та посилення зв'язку особистості з суспільством у контексті соціальної нестабільності, трансформаційних процесів та кризових подій.

Достовірність і обґрунтованість результатів забезпечені використанням валідних адаптованих методик, статистично значущих показників внутрішньої узгодженості (α Кронбаха $> .7$), застосуванням сучасних методів аналізу в обґрунтованому програмному середовищі та коректною інтерпретацією отриманих результатів відповідно до структури моделі.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів (теоретичного, методологічного та емпіричного аналізу), висновків, списку використаних джерел (61 позиція, з них 39 іноземними мовами), таблиць (8 позицій) та додатків (1 позиція). Обсяг основного тексту — 60 сторінок. Повний обсяг — 73 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Теоретичні засади дослідження громадянської ідентичності

Громадянська ідентичність є складним, багаторівневим соціально-психологічним конструктом, що поєднує усвідомлення належності до держави та громадянської спільноти, емоційне ставлення до них, ціннісні орієнтири та готовність до громадянської поведінки. Вона охоплює не лише інституційне ототожнення із державними структурами, але й усвідомлення себе як члена певної політичної, правової, культурної та соціальної системи. Як зазначає Петровська (2021), громадянська ідентичність — це сприйняття себе як члена держави, носія громадянських прав і обов'язків, суб'єкта соціальної відповідальності та учасника суспільних змін.

З точки зору соціально-психологічного підходу, громадянська ідентичність включає чотири ключові складові: когнітивну (усвідомлення власного статусу громадянина), афективну (емоційне ставлення до держави, спільноти та громадянських інституцій), ціннісну (усвідомлення значущості власної громадянської належності, прийняття відповідних норм і переконань) та поведінкову (реалізація громадянських дій, активність, участь у житті суспільства). У межах теорії соціальної ідентичності (Tajfel & Turner, 1986) громадянська ідентичність розглядається як один із видів групової ідентичності, що формується через самокатегоризацію себе як представника певної соціальної групи — у цьому випадку — громадянської спільноти. Проте, на відміну від інших типів соціальної ідентичності (професійної, гендерної, етнічної), громадянська ідентичність має чітку державницьку прив'язку та пов'язана з прийняттям політико-правової системи держави та її цінностей.

Сучасні дослідження ідентичності в соціально-психологічному ключі, зокрема роботи Crocetti, Albarello, Meeus і Rubini (2023), демонструють, що громадянська ідентичність є динамічним процесом, який розвивається протягом життя людини, змінюючись під впливом соціальних, культурних та політичних обставин. Вона формується в результаті рефлексивного осмислення індивідом свого місця у соціальній структурі, власної приналежності до спільноти, готовності до участі у спільному благоустрої та солідарності з іншими членами суспільства. Громадянська ідентичність виконує низку важливих функцій: саморегулятивну (визначення ціннісно-орієнтаційного поля поведінки), інтегративну (об'єднання громадян навколо спільних цілей і символів), соціалізаційну (інтеріоризація громадянських норм) та стимулюючу до участі в суспільному житті (через посилення мотивації до волонтерства, участі у виборах, громадянських ініціативах тощо).

У науковій літературі останніх років з'являється підхід до громадянської ідентичності як до організаційної, що формується в межах функціонування державних інституцій. Таку позицію представляє, зокрема, Петровська (2018), яка підкреслює роль взаємодії особистості з державними структурами та сценарних моделей цієї взаємодії в становленні ідентичності. У цьому контексті громадянська ідентичність розглядається як система уявлень про себе у відношенні до держави, її органів та інших громадян. Також сучасні підходи підкреслюють, що громадянська ідентичність — це динамічне й адаптивне утворення, здатне змінюватися під впливом зовнішніх умов, таких як суспільні кризи, війна, політичні реформи або культурні трансформації. Така гнучкість ідентичності дозволяє індивідам переосмислювати свою громадянську позицію, переглядати свої ролі та обов'язки в суспільстві, активізувати участь у громадянських процесах, формувати нові моделі громадянської поведінки в умовах соціальної нестабільності.

Якщо розглядати структуру громадянської ідентичності, то вона є багаторівневою та охоплює інституційний, спільнотний та особистісний рівні (Петровська, 2021). Кожен із них виконує окремі психологічні функції та формує специфічні механізми взаємодії особистості з державою, суспільством і самим собою. На інституційному рівні ідентичність пов'язана зі ставленням індивіда до держави, прийняттям її політичної, правової та соціальної системи, довірою до державних інституцій, а також з усвідомленням власних прав і обов'язків. Тут формується нормативно-правова складова ідентичності, яка забезпечує регуляцію поведінки на основі законів і громадянських норм. Цей рівень також виконує адаптаційну функцію — інтегруючи індивіда в інституційне середовище. Спільнотний рівень громадянської ідентичності стосується відчуття належності до громадянської спільноти, ідентифікації з іншими членами суспільства, готовності до солідарності та співпраці. Цей рівень тісно пов'язаний з емоційним компонентом ідентичності — довірою, взаємною підтримкою, лояльністю. Він виконує інтегративну і захисну функції, забезпечуючи соціальну згуртованість, підтримку та взаємодію всередині громадянського суспільства. Особистісний або індивідуальний рівень відображає рефлексивне осмислення себе як громадянина, прийняття соціальної відповідальності, здатність до самовизначення та морального вибору в контексті громадянських відносин. Цей рівень виконує функцію самоповаги та саморегуляції, оскільки ґрунтується на внутрішньому прийнятті ролі активного суб'єкта суспільного життя. У науковій літературі існує також підхід, що зіставляє ці три рівні з мікро-, мезо- та макросоціальними вимірами. Так, мікрорівень (особистісний) фокусується на особистому досвіді і рефлексії; мезорівень (спільнотний) — на груповій взаємодії і соціальних зв'язках; макрорівень (інституційний) — на структурній взаємодії з державою. Така модель дозволяє краще зрозуміти, як взаємодіють особисті переконання,

соціальна динаміка та інституційні впливи у формуванні громадянської ідентичності (Crocetti et al., 2023).

Говорячи про психологічні механізми формування громадянської ідентичності, ми звертаємось до наступних узагальнень. Формування громадянської ідентичності є поетапним та складним процесом, що включає низку ключових механізмів та відбувається у взаємодії особистості з соціальним середовищем і зумовлюється як індивідуальними, так і суспільними факторами. Одним із основних механізмів є інтеріоризація соціальних норм, громадянських цінностей та моральних установок, яка відбувається впродовж навчання, виховання та соціальної взаємодії. Важливу роль відіграє також наслідування, через копіювання моделей поведінки значущих інших, таких як батьки, викладачі, громадянські діячі чи історичні постаті, котрі репрезентують ідеали громадянської відповідальності. З позицій соціальної психології, вагоме значення має соціальна категоризація та самокатегоризація (Tajfel, Turner), що являє собою процес віднесення особи до певної соціальної групи (громадяни держави) та формування відповідних настанов, норм і очікувань. Крім того, ідентифікація з громадянською спільнотою, політичною нацією та історичною традицією забезпечує емоційний зв'язок і сприяє формуванню почуття приналежності та відповідальності. Нарешті, рефлексія та смислотворення передбачають усвідомлення та осмислення індивідом своєї ролі як громадянина, власних мотивів участі в суспільному житті, що зумовлює внутрішню стабільність та послідовність у діях. У дослідженнях Hart, Richardson і Wilkenfeld (2011) підкреслюється, що громадянська ідентичність має не лише інституційний, а й екзистенційний вимір, адже вона ґрунтується на особистому моральному виборі та включає афективні аспекти, пов'язані з обов'язком, лояльністю та справедливістю.

Формування зазначених механізмів відбувається не лише у формальній освіті, але й через участь у громадянських ініціативах, цифрових платформах,

медіапросторі, особистому прикладі, діалогічній взаємодії з іншими. Крім того, громадянська ідентичність є надзвичайно чутливою до контексту соціальних змін. Кризові ситуації, політичні потрясіння, війна та соціальні трансформації не лише виявляють рівень сформованості цієї ідентичності, а й стимулюють її перегляд, переосмислення та оновлення. У періоди нестабільності зростає потреба індивідів у визначенні своєї належності до спільноти, ролі в суспільстві та значущості дій на благо держави. Після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році громадянська ідентичність зазнала інтенсивної трансформації. За результатами досліджень (Петровська, 2023), спостерігається зростання громадянської суб'єктності, активізація волонтерського руху, підвищення рівня довіри до Збройних Сил України, органів місцевого самоврядування та громадянських ініціатив. Війна стала каталізатором громадянської зрілості, посиливши не лише емоційне відчуття належності до держави, а й готовність до практичної участі в її захисті та відновленні. Відповідно до концепції «ідентичності в дії» (Kaldor, 2013), така форма ідентичності формується не на декларативному рівні, а через досвід включеності в суспільні процеси, які мають екзистенційну значущість для людини. Досвід соціальної травми, пов'язаної з війною, також сприяє трансформації ціннісного ядра особистості. У таких обставинах

громадянська ідентичність виконує не лише регулятивну, а й підтримувальну функцію, слугуючи психологічною опорою, що дозволяє індивіду зберігати цілісність і зв'язок з соціумом. Колективна ідентичність у цьому випадку набуває особливого значення: вона стає джерелом сенсу, згуртування та мобілізації у протистоянні зовнішнім загрозам.

Таким чином, громадянська ідентичність постає як динамічне, багатовимірне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні, ціннісні та поведінкові компоненти й виконує низку регулятивних і соціалізуючих функцій. Вона формується у взаємодії з соціальним, політичним та культурним

контекстом, проходячи послідовні стадії розвитку та реалізуючись на інституційному, спільнотному й особистісному рівнях. Становлення ідентичності відбувається через інтеріоризацію норм, ідентифікацію, рефлексію та участь у соціальних практиках. Залежно від зрілості та включеності вона може набувати різних форм — від пасивної до усвідомлено активної. В умовах кризи чи суспільних трансформацій громадянська ідентичність виконує об'єднуючу функцію, сприяючи солідарності, відповідальності та зростанню суб'єктності як окремої особистості, так і громадянського суспільства загалом.

1.2. Порівняльний аналіз громадянської, національної та етнічної ідентичності

У міждисциплінарних дослідженнях ідентичності спостерігається тенденція до ототожнення понять громадянської, національної та етнічної ідентичності, що зумовлює методологічні труднощі й змішування аналітичних рівнів. Нерозрізнення цих категорій ускладнює інтерпретацію емпіричних даних, пов'язаних із самоідентифікацією, міжгруповими уявленнями та соціальною поведінкою. Саме тому в науковій літературі підкреслюється потреба в чіткому розмежуванні типів соціальної ідентичності з урахуванням їхньої природи, механізмів формування та функціональної ролі у структурі особистості (Phinney, 1992; Smith, 1991; Brubaker, 2004). У попередньому підрозділі було детально охарактеризовано громадянську ідентичність як політичну форму ототожнення індивіда з державою. Далі увагу буде зосереджено на тих формах ідентичності, які найчастіше плутають із громадянською — національній та етнічній. Їхній порівняльний аналіз дозволяє не лише уникнути концептуальної плутанини, а й точніше змоделювати динаміку ідентифікаційних процесів у різних соціокультурних контекстах.

Національна ідентичність у сучасному науковому дискурсі розглядається як ключовий компонент соціального самовизначення, що поєднує усвідомлення належності до нації з прийняттям її символічних кодів, історичного досвіду та культурної спадщини. Її формування відбувається на перетині індивідуального досвіду й колективного наративу, набуваючи не лише характеру приналежності, а й морально-політичної залученості до національної спільноти — на рівні переконань, емоцій та дій. На відміну від етнічної ідентичності, що базується переважно на уявленнях про спільне походження, мову чи традиції, національна ідентичність є більш відкритим і включним конструктом, який передбачає ідентифікацію з політично організованою спільнотою та включення до її інституційного простору. Згідно з позицією Ентоні Сміта (1991), національна ідентичність включає усвідомлення спільного минулого, культурної спадкоємності, політичної солідарності та спільного бажання підтримувати національний проєкт. У цьому сенсі нація виступає не стільки як етнічна або родова одиниця, скільки як уявлена політична спільнота (Anderson, 1991), єдність якої базується на спільній мові символів, колективній пам'яті та уявленні про належність до спільної долі.

У психологічному вимірі національна ідентичність має багатокomпонентну структуру. До неї входять когнітивні елементи (знання про державу, її історію, політичний устрій), афективні (емоційна прив'язаність, гордість, відданість) та мотиваційно-поведінкові (готовність до участі в громадянському житті, підтримка демократичних практик, волонтерство). У працях Н. Тайфел, М. Брюер, Р. Цитрін, Л. Хадді та Т. Бланк підкреслюється, що національна ідентичність не лише сприяє соціальній згуртованості, а й може слугувати засобом узгодження культурної різноманітності всередині політичної нації. У деяких теоріях національна ідентичність також розглядається у двох формах: етнічній, що спирається на уявлення про культурну спільність і походження, та громадянській, яка передбачає ототожнення з політичною

спільнотою незалежно від етнічного походження (Smith, 1991; Kohn, 1944), що окреслює ієрархічний підхід у порівнянні зазначених соціальних ідентичностей. У контексті демократичних суспільств дедалі більшого значення набуває інклюзивна модель, орієнтована на спільні цінності та громадянську відповідальність (Verkuuyten, 2018; Skey, 2011). Саме така форма національної ідентичності створює психологічне підґрунтя для громадянської активності, мотивуючи участь у суспільному житті поза межами етнокультурної належності. З позиції соціально-психологічного аналізу національна ідентичність трактується як процесуальне утворення, що перебуває у постійній динаміці, формується в контексті взаємодії з соціальним середовищем і відображає здатність особистості до рефлексивного самовизначення. До її складових відносять мовну орієнтацію, емоційну прихильність до національних символів, інформативно-культурні практики та готовність реалізовувати себе в межах національного простору. Такий підхід підкріплюється поглядами Р. Брубейкера (2017), який підкреслює, що національна ідентичність є не вродженою або сталою характеристикою, а результатом соціального й символічного конструювання, що відбувається через дискурс, участь у громадянському житті та щоденну взаємодію з інституційною структурою держави.

На відміну від національної, етнічна ідентичність пов'язана передусім із культурно-спадковими ознаками, зокрема спільною мовою, традиціями, походженням, релігією або символічними рисами, які індивід поділяє з певною групою. У сучасній психології вона розглядається як багатовимірне, динамічне утворення, що поєднує когнітивний рівень (уявлення про свою належність до етнічної групи), емоційний (почуття гордості, сорому або байдужості щодо цієї приналежності) та поведінковий (участь у практиках, притаманних групі — дотримання традицій, мови, обрядів). Відповідно до класичної концепції соціальної ідентичності Г. Таджфела, етнічна ідентичність виступає як форма

групової належності, що реалізується через соціальні порівняння та міжгрупову ієрархію (Tajfel, 1981). Водночас у психологічній традиції важливе місце займає підхід Дж. Фінні, яка пропонує розглядати етнічну ідентичність як процес, що розвивається у двох вимірах — дослідження та зобов'язання. Ця модель дозволяє аналізувати становлення етнічної самосвідомості у динаміці — особливо в юнацькому віці або в умовах соціальних трансформацій (Phinney, 1992; Phinney & Ong, 2007). У більш сучасних підходах (Verkuyten, 2018; Yip et al., 2019) етнічна ідентичність розглядається як соціально сконструйований процес, гнучкий щодо зовнішніх впливів і чутливий до контекстів міжгрупової взаємодії, публічного дискурсу, політичної мобілізації. Її інтенсивність та значущість можуть зростати в умовах загрози, маргіналізації або культурного домінування, де вона стає засобом символічного опору та збереження групової цілісності. Як показують емпіричні дослідження, в такі періоди етнічна ідентичність набуває функцій психологічної стабілізації, моральної орієнтації та відновлення суб'єктності.

В українському контексті етнічна ідентичність все частіше розглядається як елемент деколоніального процесу, простір осмислення культурної автономії, мовної політики та історичної спадщини. В. Євтух (2011) описує етнічність як «мову культури» — спосіб символічного структурування колективного досвіду. На думку Л. Нагорної (2020), етнічна ідентичність є полем формування колективного «ми», що є гнучким, рефлексивним і водночас глибоко вкоріненим у культурних сенсах. О. Костенко (2018) наголошує на її ролі як ресурсу моральної інтеграції особистості в умовах соціального конфлікту та розгубленості. Таким чином, у межах порівняльного аналізу соціальних ідентичностей етнічна ідентичність вирізняється високим рівнем емоційної насиченості, культурною спадковістю та символічною глибиною. Водночас вона не є фіксованою — її зміст, межі та значущість можуть змінюватися під впливом особистісного розвитку, міжгрупової динаміки та суспільного

контексту. Це дає підстави розглядати її як відкриту систему — таку, що може як підсилювати, так і послаблювати участь особи в ширших формах політичної чи громадянської залученості, залежно від рівня інтегрованості з іншими формами ідентичності.

Таким чином, громадянська, національна та етнічна ідентичності, хоча й пов'язані між собою, відображають різні рівні соціального самовизначення та ґрунтуються на відмінних механізмах формування. Громадянська ідентичність передбачає ототожнення з політичною спільнотою через інститути участі, нормативні зобов'язання та соціальну активність. Національна ідентичність, у свою чергу, постає як зв'язок з уявною політичною спільнотою, що ґрунтується на спільному історичному досвіді, символах, емоційно-ціннісних уявленнях та солідарності з нацією як культурно-політичною категорією. У цьому контексті вона не залежить від етнічного походження, а формується через емоційну залученість до національного наративу, підтримку політичних цінностей та символічну інтеграцію в публічний простір (Smith, 1991; Anderson, 1991; Skey, 2011). Етнічна ідентичність, натомість, зосереджена на уявленнях про спільне походження, мову, традицію, символічну спадщину й культурну спадкоємність. Вона є глибоко емоційним і соціалізованим компонентом ідентичності, що набуває особливого значення в умовах міжгрупової напруги або кризової мобілізації (Phinney & Ong, 2007; Verkuyten, 2018).

Також ключовою відмінністю є те, що громадянська ідентичність орієнтована на майбутнє — вона має інструментальну й нормативну функцію, пов'язану з активною позицією у суспільстві. Національна — інтегрує минуле й майбутнє, поєднуючи символічну спадковість із політичною солідарністю. Етнічна — насамперед працює з уявленнями про минуле та спадщину, забезпечуючи відчуття тяглості, яке може посилюватися або трансформуватися під впливом зовнішніх подій. У контексті соціальних змін і суспільної мобілізації важливо досліджувати не лише кожен з цих ідентичностей окремо, а

й те, як вони співіснують, конфліктують або підсилюють одна одну у структурі особистості. Особливий інтерес становить те, як різні ідентичності — залежно від контексту, рівня інтеграції та домінантності — можуть сприяти або, навпаки, обмежувати залучення до громадянської активності. Саме ці зв'язки та їхній моделюючий потенціал і складають предмет подальшого емпіричного аналізу.

1.3. Теоретичні підходи до вивчення громадянської активності особистості

Громадянська активність є складним і багатовимірним соціально-психологічним явищем, що інтегрує різноманітні форми участі громадян у суспільному житті. Поняття громадянської активності охоплює широкий спектр індивідуальних і колективних дій, спрямованих на реалізацію суспільних інтересів, вирішення соціальних проблем, захист демократичних прав і свобод, а також сприяння соціально-психологічному розвитку індивіда та суспільства в цілому (Adler & Goggin, 2005; Cogan, 2000).

Науковий дискурс визначає громадянську активність як активну поведінку громадян, що реалізується через участь у політичних процесах, волонтерство, донати, соціальний активізм, онлайн-активність, участь у громадянських організаціях та об'єднаннях. Ці дії спрямовані на створення позитивних соціальних змін, підтримку демократичних інститутів і цінностей, зміцнення соціального капіталу та посилення соціальної згуртованості. Важливим є розуміння громадянської активності як процесу, що одночасно є і соціальним, і психологічним. На індивідуальному рівні громадянська активність сприяє формуванню громадянської ідентичності, відповідальності та самоефективності, а на суспільному рівні вона є основою формування громадянського суспільства та розвитку демократії (Putnam, 2000).

В контексті наукових студій, громадянська активність розглядається через призму різних теоретичних концепцій. За Коганом (2000), громадянська активність є атрибутом громадянина, що включає участь в суспільних справах і передбачає високий рівень обізнаності та компетентності в соціальних питаннях. Адлер і Гогінз (2005) наголошують на ролі громадянської активності в досягненні цілей сталого розвитку, підкреслюючи її важливість для колективної участі громадян у вирішенні спільних проблем. Значний внесок у розвиток концепції громадянської активності зробив Роберт Патнем (Putnam, 2000), який трактує громадянську активність як ключовий компонент соціального капіталу. Патнем визначає соціальний капітал як мережі, норми та довіру, що сприяють координації та співпраці для взаємної вигоди. Він стверджує, що активна участь громадян у суспільному житті є джерелом соціального капіталу, завдяки якому суспільства можуть ефективно функціонувати та розвиватися. У сучасних дослідженнях громадянську активність також розглядають як фактор соціально-психологічного розвитку, який не тільки впливає на суспільство, але й має суттєве значення для розвитку особистості. Цей аспект громадянської активності виражається в тому, що участь у громадянській діяльності сприяє розвитку емпатії, генеративності, особистісної відповідальності та самоефективності, що позитивно впливає на індивідуальне самосприйняття та почуття приналежності до спільноти (Soucie & Jia, 2025).

Зокрема, громадянська активність реалізується через різноманітні форми і може проявлятися на різних рівнях суспільної організації. Відповідно до класифікації Роберта Патнема (Putnam, 2000), громадянська активність може бути розподілена на три основні категорії: участь у релігійних організаціях, професійних спільнотах і громадянських ініціативах. Бернс, Шлоцман та Верба (2001) розрізняють традиційну та нетрадиційну політичну участь. Традиційна участь включає офіційні політичні дії, такі як голосування, участь у виборчих

кампаніях, робота у політичних партіях. Нетрадиційна участь охоплює протестні акції, соціальні рухи, громадянську непокору, онлайн-активізм та інші форми активності, що виходять за межі офіційних інституційних рамок.

До основних форм громадянської активності відносять волонтерство, що передбачає безоплатну участь у суспільно-корисних діях; політичну участь, яка охоплює голосування, виборчі кампанії та інші політичні заходи; соціальний активізм, орієнтований на захист прав і свобод різних соціальних груп; та онлайн-активність, яка реалізується через цифрові платформи та соціальні мережі, спрямована на мобілізацію громадянської активності і підтримку різних соціальних ініціатив. Рівні громадянської участі можна розглядати на індивідуальному, груповому, громадянському та державному рівнях. Індивідуальний рівень охоплює особисті мотиви, ініціативи та відповідальність громадян; груповий рівень — колективні дії в рамках організацій та об'єднань; громадянський рівень передбачає участь у суспільних рухах і громадах; державний рівень стосується впливу громадян на політичні процеси, формування державної політики та ухвалення важливих суспільних рішень.

Якщо говорити про психологічні механізми громадянської активності, то вони включають низку ключових елементів, серед яких важливими є ідентичність, самоефективність та генеративність. Громадянська ідентичність виступає центральною складовою, що визначає ставлення особистості до своєї ролі та місця у суспільстві, мотивуючи до активних дій, спрямованих на благо громади. Самоефективність як психологічна характеристика дозволяє індивіду відчувати власну спроможність ефективно впливати на суспільні процеси, що сприяє підвищенню рівня його активності. Генеративність, що передбачає прагнення індивіда сприяти добробуту наступних поколінь, також стимулює залучення громадян до активної участі у суспільних питаннях. Також особливу роль у формуванні активної громадянської позиції відіграють такі соціально-психологічні характеристики, як емпатія, співпраця та особистісна

відповідальність. Емпатія дозволяє індивіду розуміти та поділяти почуття інших, що є важливим для мотивації до соціальної участі та підтримки інших людей. Співпраця є важливим механізмом, який забезпечує ефективну взаємодію між громадянами для досягнення спільних цілей та вирішення суспільних проблем. Особистісна відповідальність виступає внутрішнім регулятором поведінки, що мотивує особистість до активних і відповідальних дій у громадянській сфері.

Громадянська активність має онтогенетичний характер, тобто вона розвивається та формується протягом усього життя особистості під впливом різноманітних соціальних, психологічних та історичних факторів. Відповідно до концепції Розенблюма (1998), участь у громадянській діяльності впливає на особистісний розвиток людини, сприяючи формуванню її соціальної компетентності, моральних орієнтирів та життєвих цінностей. Особливо важливим психологічним механізмом активізації громадян є посттравматичне зростання, яке виникає як реакція на важкі життєві події та травматичні ситуації. Бауер та інші (2020) зазначають, що посттравматичне зростання передбачає глибоке переосмислення особистісних і соціальних цінностей, що призводить до посилення мотивації до соціальної участі та активної громадянської позиції. Люди, які пережили складні життєві обставини, нерідко стають більш соціально відповідальними та активно залучаються до громадянських ініціатив, прагнучи зробити позитивний внесок у розвиток суспільства.

Крім того, соціально-демографічні чинники, такі як освіта, дохід та соціальний статус істотно впливають на рівень громадянської активності. Вищий рівень освіти корелює з більшою активністю громадян, оскільки сприяє розвитку соціальних і когнітивних компетенцій, необхідних для ефективної участі в суспільному житті. Дохід і соціальний статус також є важливими чинниками, оскільки забезпечують ресурси та можливості для участі у різних

формах громадянської діяльності. Якщо детальніше говорити про роль освіти, то вона відіграє фундаментальну роль у формуванні та посиленні громадянської активності. Особливо важливими у цьому контексті є ідеї критичної педагогіки Пауло Фрейре, який розглядав освіту як потужний інструмент соціального визволення та розвитку свідомості. Фрейре наголошував на важливості критичного мислення, яке дозволяє індивідам усвідомлювати соціальну несправедливість та активно залучатися до її подолання. В рамках його концепції, освіта покликана не просто передавати знання, а й формувати активну громадянську позицію, що базується на усвідомленій відповідальності перед суспільством та готовності до соціальних змін. Особливо актуальною є роль освіти дорослих як засобу соціального визволення та розвитку громадянської самооцінки. Освітні програми для дорослих не лише розширюють знання і компетенції учасників, а й сприяють формуванню у них активної громадянської позиції через розвиток критичного мислення, соціальної компетентності та емпатії. Цей тип освіти допомагає долати бар'єри на шляху до соціальної участі, підвищує громадянську самооцінку та мотивацію до активних дій у суспільстві. Крім того, освіта є важливим чинником розвитку соціального капіталу. Вона сприяє створенню та зміцненню соціальних мереж, підвищує рівень взаємної довіри та формує культуру співробітництва серед громадян. Соціальний капітал, що виникає у результаті освітніх взаємодій, забезпечує ефективну комунікацію, координацію зусиль та мобілізацію ресурсів для вирішення соціальних проблем. Емпіричні дослідження підтверджують значний вплив освітніх програм на активізацію громадянської поведінки. Так, за результатами дослідження «The Relationship Between Adult Education and Civic Engagement» (2024), учасники освітніх програм для дорослих демонструють суттєве зростання рівня громадянської активності, яке проявляється у збільшенні участі у голосуванні, волонтерській діяльності, соціальних кампаніях та інших формах громадянської активності. Ці результати

підтверджують ефективність освітніх програм як інструментів мобілізації громадянської активності та соціальної інтеграції.

Таким чином, громадянська активність є складним соціально-психологічним феноменом, який виражається через участь особистості у суспільно значущих процесах і може проявлятися в різних контекстах — від індивідуальної ініціативи до колективної дії. Вона формується під впливом вікових, гендерних, освітніх та соціокультурних факторів, а її психологічними засадами виступають ідентичність, емпатія, самоосмислення та мотивація до залучення. Визначальну роль у розвитку громадянської активності відіграють освіта, соціальна взаємодія, генеративність і переживання кризових подій, які можуть активізувати участь через посттравматичне зростання. З огляду на це, громадянська активність є не лише засобом участі у справах громади, а й ключовим чинником демократизації, соціальної згуртованості та особистісної реалізації.

1.4. Теоретичні основи вивчення почуття причетності у структурі соціальної ідентичності та активності

Почуття причетності визначається як суб'єктивне переживання емоційної включеності до певної спільноти, середовища або соціальної системи, що формує у людини досвід себе як її невід'ємної частини (Hagerty et al., 1992). Це явище має глибоко особистісний характер і водночас тісно пов'язане з базовими соціальними механізмами. У класичній ієрархії мотивацій А. Маслоу (1954) потреба у приналежності розміщується серед ключових соціальних потреб — після фізіологічної та потреби у безпеці — й є необхідною умовою стабільного психоемоційного функціонування. У структурі почуття причетності зазвичай виокремлюють дві провідні складові: (1) ціннісне залучення — відчуття того, що тебе приймають, потребують, цінують; та (2) відповідність — суб'єктивне

переживання того, що твоя особистість не суперечить нормам і цінностям спільноти (Hagerty et al., 1996). Важливо підкреслити, що почуття приналежності є самостійним конструктом, відмінним від таких понять, як соціальна підтримка, інтеграція чи самотність. Воно опосередковує якість соціального досвіду й регулює рівень залученості індивіда в соціальні зв'язки.

Сучасні дослідження (Allen et al., 2021) засвідчують, що почуття приналежності є більш стійким предиктором психічного благополуччя, ніж соціальна підтримка, оскільки активує відчуття цінності, ідентичності та автономії. Теорія Баумейстер і Лірі (1995) підкріплює ці висновки, трактуючи потребу в належності як універсальну і вроджену — таку, що реалізується через стабільні, значущі міжособистісні зв'язки. У психодинамічних підходах (Kestenberg & Kestenberg, 1988) почуття причетності виступає центральним елементом побудови «Я» через об'єктні відносини, а в культурно-сенситивній теорії Маркус і Кітаяма (1991) — як соціальна норма, що змінюється залежно від індивідуалістського чи колективістського культурного контексту.

У міждисциплінарному контексті почуття причетності перетинається з поняттями соціальної ідентичності, інтеграції, прихильності до місця проживання й участі у спільному житті. Девантара (2023) вказує, що емоційний зв'язок з простором і громадою підвищує схильність до участі в соціальних ініціативах і сприяє розвитку відповідального громадянства. У дослідженнях Хуртадо і Картер (1997) відзначено, що рівень приналежності у студентських спільнотах прямо пов'язаний із академічною мотивацією, адаптацією та залученістю. Водночас у сучасних умовах цифрового життя, як зазначають жао і Ку (2022), відчуття приналежності дедалі частіше формується або порушується в онлайн-середовищі, що ставить нові виклики перед дослідниками міжособистісних зв'язків.

Відчуття причетності є не лише індикатором соціального функціонування, а й психологічним ресурсом, який пов'язаний із самооцінкою, афективною

регуляцією та стресостійкістю. Анант (1969) одним з перших вказував на зв'язок між втратою приналежності та глибокими станами тривоги, ізоляції, депресії. Подібні результати були зафіксовані у дослідженнях Дасберг (1976), Кестенберг (1988) та Слейтен та ін. (2021), які доводять, що низький рівень почуття приналежності є предиктором емоційного виснаження, тривожності, суїцидальності та академічного вигорання. У моделі самодетермінації (Десі та Райан, 2017) приналежність входить до переліку базових психологічних потреб разом із автономією та компетентністю, забезпечуючи внутрішню мотивацію, стійкість і психологічне зростання. У соціально вразливих умовах — зокрема в ситуаціях воєнних конфліктів, дискримінації або масових міграцій — деформація почуття приналежності виступає джерелом глибокої ідентифікаційної кризи. Нгуєн та ін. (2023) показали, що у представників етнічних меншин у США після пандемії COVID-19 расизм і суспільна відчуженість значно знижували рівень належності, що супроводжувалося високими показниками дистресу та втрати ідентичності. У таких умовах участь у волонтерських ініціативах і соціальних взаємодіях (Hagerty et al., 1996) слугує компенсаторним механізмом, що відновлює досвід значущості, підтримує емоційну стійкість і сприяє повторній інтеграції в соціальний простір.

У межах цього дослідження почуття причетності розглядається як підсилюючий компонент у взаємозв'язку соціальних ідентичностей (етнічної, національної, громадянської) з громадянською активністю. Такий підхід базується на припущенні, що емоційне включення до спільноти не лише відображає рівень соціальної інтеграції особистості, а й впливає на її готовність до активної участі в житті громади. Зокрема, ідентифікація з певною спільнотою набуває поведінкового виміру тоді, коли супроводжується досвідом належності. У цьому контексті почуття причетності функціонує як мотиваційна ланка, що зв'язує ідентичнісні структури з конкретними формами громадянської залученості, і саме тому його вивчення є ключовим для

розуміння механізмів громадянської активності в умовах соціальних трансформацій.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що почуття приналежності є не лише базовою потребою, але й ключовим механізмом соціальної інтеграції, що відіграє важливу роль у формуванні стійкої ідентичності та громадянської активності. Його динамічний характер дозволяє розглядати його як опосередковувальну ланку між соціальними ідентичностями та формами залученості особистості в життя спільноти. Саме це робить його концептуально важливим у дослідженні соціально-психологічних чинників громадянської активності в умовах глибоких суспільних трансформацій.

Висновки до розділу 1

1. Громадянська ідентичність є складним, багатовимірним соціально-психологічним утворенням, що включає когнітивні, афективні, ціннісні та поведінкові компоненти й формується на інституційному, спільнотному та особистісному рівнях. Вона визначає сприйняття себе як громадянина, готового до соціальної відповідальності, активної участі в суспільному житті та ідентифікації з державою як політико-правовою спільнотою.
2. Громадянська, національна та етнічна ідентичності мають спільне підґрунтя у структурі соціального самовизначення, але різняться за джерелами формування, функціями та рівнями інтеграції. Етнічна ідентичність базується на культурній спадщині та символічній тяглоті, національна — на політичному та морально-ціннісному ототожненні з уявною спільнотою, тоді як громадянська зосереджена на прийнятті державних норм і участі в суспільних процесах.
3. Почуття причетності та соціальний зв'язок є ключовими емоційно-мотиваційними змінними, які не лише підтримують психічне благополуччя, а й підсилюють значущість самоототожнення,

забезпечують відчуття включеності, підтримки та соціальної безпеки, що, своєю чергою, зумовлює залучення до спільної дії та ініціатив.

4. Громадянська активність розглядається як психологічний результат процесів ідентифікації та інтеграції, яка проявляється через участь у соціально значущих ініціативах, волонтерстві, політичній участі. Вона ґрунтується не лише на нормативній установці, але й на внутрішній мотивації, зумовленій досвідом приналежності, почуттям відповідальності та рефлексивним осмисленням своєї ролі в суспільстві.
5. Теоретичний огляд підтверджує, що поєднання соціальних ідентичностей з почуттям причетності та громадянською активністю створює цілісну основу для побудови аналітичних моделей. Це дозволяє сформулювати припущення про те, які саме типи ідентичності та емоційні механізми є значущими в громадянському житті під час війни, та слугує підґрунтям для формування дослідницьких гіпотез у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Концептуальна модель та гіпотези дослідження

Методологічне підґрунтя дослідження базується на сучасних соціально-психологічних підходах до вивчення соціальної ідентичності як багатовимірного конструкта, що поєднує когнітивні уявлення, емоційні переживання та поведінкові орієнтації особистості щодо своєї належності до значущих соціальних спільнот (Tajfel & Turner, 1986; Phinney & Ong, 2007). Особлива увага приділяється тому, як ці структури ідентичності можуть впливати на мотивацію до соціально значущої дії в умовах війни, де психологічна мобілізація, солідарність і відповідальність за спільне майбутнє набувають особливої ваги. Громадянська ідентичність у цьому контексті розглядається не лише як характеристика політичної суб'єктності, але і як внутрішній механізм мобілізації — джерело мотивації до участі у громадянському житті та відповідального ставлення до долі спільноти. Саме тому в межах дослідження було поставлено завдання вивчити зв'язки між громадянською ідентичністю та громадянською активністю як її потенційним поведінковим наслідком, а також проаналізувати їх взаємний вплив.

В межах виокремлення особливостей громадянської ідентичності, приділено особливу увагу національній та етнічній ідентичності, які в публічному дискурсі та емпіричних дослідженнях часто ототожнюються з громадянською, попри їх сутнісну відмінність. Їхнє включення в аналітичну модель обґрунтоване необхідністю емпіричного порівняння, що допоможе з'ясувати специфіку впливу кожної з форм ідентичності на рівень громадянської

залученості. Це дозволяє точніше окреслити внесок саме громадянської ідентичності та не змішувати її з етнокультурними чи національно-символічними компонентами самосприйняття, а також дослідити яка з форм ідентичності має більший значущий вплив.

Крім того, у дослідження було включено почуття причетності (Hagerty et al., 1996) / соціального зв'язку (Lee & Robbins, 1995) як ймовірного підсилювача зв'язку. Таке використання зумовлене припущенням, що мотивація до дії — як ключовий компонент громадянської активності та самоідентифікація — як компонент ідентичності, формуються також через емоційне переживання себе як частини спільноти. В умовах воєнного стану описаний психологічний конструкт набуває особливої ваги, так як саме приналежність до значущої соціальної групи може підтримувати емоційну стійкість і бути джерелом солідарності, що сприяє активній громадянській позиції.

Таким чином, громадянська залученість у цьому дослідженні розглядається як поведінково-мотиваційне продовження громадянської ідентичності, яка формує внутрішню готовність до соціальної участі в умовах воєнного стану. Побудована концептуальна модель передбачає, що громадянська, національна та етнічна ідентичності можуть впливати на рівень громадянської активності, при цьому важливо враховувати вплив кожного типу ідентичності окремо, з огляду на їхню потенційну взаємодію в контексті соціальної участі. Водночас розглядається взаємний вплив громадської активності на формування громадянської ідентичності. Почуття приналежності та соціальний зв'язок, у свою чергу, розглядаються як основа структури ідентичності завдяки якій опосередковано також формується громадянська участь. Така модель дає змогу дослідити як прямі, так і опосередковані механізми впливу, релевантні для громадянської ідентичності українців в умовах воєнного стану.

Гіпотези дослідження:

1. Існує статистично значущий позитивний зв'язок між громадянською, національною та етнічною ідентичностями, що свідчить про їхню взаємну узгодженість у структурі соціальної ідентичності.
2. Громадянська, національна та етнічна ідентичності пов'язані з громадянською активністю, однак сила та напрямок цього зв'язку відрізняються залежно від типу ідентичності та форми активності.
3. Громадянська ідентичність має сильніший позитивний зв'язок із більшістю форм громадянської активності порівняно з національною та етнічною ідентичностями.
4. Існує статистично значущий позитивний зв'язок між почуттям приналежності та громадянською активністю.
5. Компоненти національної, етнічної та громадянської ідентичності мають диференційований внесок у пояснення громадянської активності.
6. Громадянська активність і почуття приналежності впливають на формування громадянської ідентичності, посилюючи її через досвід участі та включеності.

2.2. Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження

Метою емпіричного етапу дослідження є встановлення зв'язків між громадянською активністю та ключовими формами соціальної ідентичності особистості (громадянською, національною, етнічною), з урахуванням ролі емоційної включеності, представленої через почуття приналежності та соціального зв'язку. Особливу увагу зосереджено на вивченні специфіки громадянської ідентичності як психологічної основи мотивації до соціальної дії в умовах воєнного стану, а також на дослідженні впливу інших форм ідентичності, які можуть ототожнюватися з нею у суспільному дискурсі.

Актуальність обраного напрямку підтверджується сучасними психологічними дослідженнями, які наголошують на тісному взаємозв'язку між соціальною ідентичністю, емоційною залученістю та мотивацією до участі у громадянському житті. В умовах соціальної нестабільності, спричиненої війною, особливої актуальності набуває вивчення тих чинників, які забезпечують психологічну стійкість, згуртованість і готовність до дії на благо спільноти.

Для реалізації дослідницьких завдань обрано кількісний підхід, що передбачає використання стандартизованих психометрично перевірених методик. Це дозволяє здійснити як описовий, так і аналітичний аналіз, включно з перевіркою гіпотез щодо прямих і опосередкованих зв'язків між змінними. Концептуальна модель дослідження сформована на основі багатовимірного розуміння соціальної ідентичності та теорій соціально-психологічної активності. У ній розглядаються взаємозв'язки між трьома типами ідентичності (громадянською, національною, етнічною), показниками емоційної включеності (почуттям приналежності, соціальним зв'язком) та проявами громадянської активності. Також передбачено дослідження можливих опосередкованих ефектів.

Для вимірювання ключових конструктів використано методики, розроблені або адаптовані українськими дослідниками відповідно до принципів міжкультурної валідності (Brislin, 1970). Усі шкали перевірено на внутрішню узгодженість із використанням коефіцієнта α Кронбаха. Забезпечено відповідність між теоретичними конструктами та емпіричними індикаторами в межах кожного з опитувальників.

Дослідження відповідає принципам наукової доброчесності, здійснювалося на добровільній основі, з дотриманням етичних стандартів (анонімність, інформована згода, право відмови). Статистична обробка даних

виконувалась із використанням Jamovi (версія 2.6), що забезпечує прозорість і точність процедур.

2.1.1. Етапи емпіричного дослідження

Проведення емпіричного дослідження здійснювалося поетапно, із дотриманням принципів логіки наукового пошуку, відповідності між гіпотезами, змінними та методами збору й обробки даних.

Перший етап — теоретико-концептуальний. Включав визначення проблеми, формулювання гіпотез та побудову концептуальної моделі. Здійснено аналіз наукової літератури щодо форм соціальної ідентичності, емоційної залученості та громадянської активності в умовах воєнного стану.

Другий етап — підбір психодіагностичного інструментарію. Здійснено добір теоретично обґрунтованих, валідних і надійних методик, адаптованих до українського контексту, які забезпечують кількісну операціоналізацію основних конструктів.

Третій етап — розробка онлайн-опитувальника. Створено структуру Google-формуляра, що містив інструкції, шкали та блок демографічних питань.

Четвертий етап — збір емпіричних даних. Проводився у березні–квітні 2025 року через соціальні мережі та волонтерські спільноти. Участь була добровільною, анонімною, із наданням інформованої згоди. До аналізу включено 107 валідних анкет.

П'ятий етап — статистична обробка. Проведено описову статистику, кореляційний і регресійний аналіз, перевірено внутрішню узгодженість шкал.

Шостий етап — інтерпретація результатів. Здійснено узагальнення отриманих даних, інтерпретацію в межах наукового контексту, а також розроблено практичні рекомендації та напрями подальших досліджень.

2.1.2. Характеристика психодіагностичних методик

У межах даного дослідження було використано чотири психодіагностичні інструменти для кількісного вимірювання рівнів громадянської активності, почуття приналежності, а також громадянської, національної та етнічної ідентичності.

Для комплексного вимірювання рівня сформованості громадянської ідентичності у межах цього дослідження було використано опитувальник громадянської ідентичності, розроблений Петровською (2016). Методика базується на концепції громадянської ідентичності як індивідуального соціально-психологічного утворення, яке інтегрує когнітивні, афективні та поведінкові компоненти. Громадянська ідентичність у цьому контексті розглядається як усвідомлене прийняття власної ролі громадянина, емоційне ототожнення з державою та готовність до відповідальної участі в суспільному житті. Інструмент містить 20 тверджень, що оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта (від «повністю не згоден» до «повністю згоден»). За результатами факторного аналізу було виокремлено три субшкали: «Патріотизм» (8 пунктів), що охоплює позитивну національну самоідентифікацію, підтримку державної символіки та гордість за належність до країни; «Несхильність емігрувати» (6 пунктів), що фіксує орієнтацію респондента на реалізацію власного потенціалу в межах держави; «Активна громадянська позиція» (6 пунктів), спрямована на вимірювання готовності до участі в демократичних процесах, соціальних ініціативах та захисту громадянських прав. Показники внутрішньої узгодженості свідчать про високу надійність шкали: $\alpha = 0,902$ для субшкали «Патріотизм», $\alpha = 0,787$ для «Несхильності емігрувати» та $\alpha = 0,764$ для «Активної громадянської позиції». Методика пройшла психометричну перевірку, зокрема ретестову надійність та аналіз кореляційної стабільності, що дозволяє вважати її валідним інструментом для емпіричного вивчення громадянської ідентичності в українському контексті. У межах цього

дослідження опитувальник використовується як засіб для комплексного аналізу ставлення респондентів до держави, рівня прийняття відповідальності за суспільні процеси та готовності до активної участі в житті громадянського суспільства.

Для дослідження особливостей етнічної та національної ідентичності було використано авторську методику «Психологічний вимір виявів етнонаціональної ідентичності» (Предко, 2020), що передбачає вивчення психологічних аспектів належності індивіда до етнонаціональної спільноти через низку когнітивних, афективних і поведінкових компонентів. Утім, з огляду на специфіку дослідницьких цілей, які передбачають диференційоване вивчення етнічної та національної ідентичності як окремих, хоча й взаємопов'язаних феноменів, була здійснена структурна реконфігурація опитувальника із виокремленням двох концептуально автономних підшкал. В основі такого поділу лежить розрізнення між культурно-етнічною та громадянсько-національною належністю, що посідає центральне місце в сучасних інтерпретаціях соціальної ідентичності (Phinney & Ong, 2007; Barrett, 2007; Smith, 1991; Berry et al., 2011). Відповідно до цього підходу, етнічна ідентичність охоплює уявлення, пов'язані з культурною та традиційною спадщиною, а також включає компонент етносамооцінки; натомість національна ідентичність акцентує на символічній, емоційній та громадянській приналежності до політичної спільноти, охоплюючи зокрема мовну ідентифікацію як символ державності. Задля емпіричного підтвердження доцільності цього поділу було проведено реструктуризацію шкал опитувальника на основі поетапної аналітичної процедури, що включала теоретичну оцінку змісту та формулювань пунктів, попередню кореляційну перевірку їх відповідності заявленим конструктам, експлораторний факторний аналіз за методом головних осей з обертанням Oblimin, а також оцінку внутрішньої узгодженості за допомогою коефіцієнта α Кронбаха. Такий підхід

дозволив не лише концептуалізувати підструктури в межах опитувальника, а й скоротити обсяг шкал шляхом виключення семантично надлишкових або малореферентивних тверджень, що втратили актуальність щодо сучасного соціального контексту. Внаслідок реструктуризації було сформовано дві інтегровані підшкали. Підшкала національної ідентичності охоплює компоненти, що відображають особистісне ототожнення з нацією на рівні мови як інструменту державотворення та розвитку нації, ступеня включеності в національний інформаційний простір, емоційно-ціннісної залученості до символів національної спільноти та відкритості до трансформації ідентичності у зв'язку з історичними подіями. Надійність цієї структури підтверджено показниками внутрішньої узгодженості, які варіювались у межах від 0.756 до 0.872, а узагальнений коефіцієнт α Кронбаха склав 0.792 (прийнятна внутрішня узгодженість). Підшкала етнічної ідентичності, своєю чергою, об'єднує шкали, що фокусуються на зв'язку респондента з етнокультурною традицією, збереженням символічної спадщини, самооцінкою приналежності до етнічної спільноти. Внутрішня узгодженість компонентів цієї підшкали була на рівні від 0.707 до 0.813, а узагальнений коефіцієнт α Кронбаха склав 0.739, що відповідає прийнятним критеріям надійності у психологічних вимірюваннях. Такий підхід дозволив адаптувати існуючий інструмент до аналітичних завдань дослідження без втрати його змістової цілісності, зберігаючи при цьому методологічну строгість та відповідність сучасним стандартам психометричного аналізу. Структуроване представлення шкал за окремими напрямками (етнічною та національною ідентичністю) відкриває можливість до більш глибокого та аналітично вивіреного осмислення специфіки соціальної ідентифікації особистості в умовах суспільних трансформацій.

Для оцінки загального рівня залученості особистості до громадянського життя застосовано шкалу громадської активності, розроблену в Інституті соціології НАН України. Цей інструмент дозволяє визначити суб'єктивне

ставлення респондентів до можливості впливу на суспільно-політичні процеси та їх готовність до участі в соціальних і політичних інституціях. Концептуально шкала відображає активну громадянську позицію, зокрема здатність відстоювати власні права й відповідальність за суспільне благо, що є складовою політичної культури. Методика містить шість тверджень, що оцінюються за п'ятибальною шкалою Лайкерта (від 1 — «повністю не згоден» до 5 — «повністю згоден»). Вищі показники свідчать про більш активну громадянську позицію, нижчі — про пасивність або політичне відчуження. Коефіцієнт внутрішньої узгодженості шкали становить $\alpha = 0.82$, що вказує на її надійність. У межах цього дослідження шкала використовується як ключовий інструмент для кількісного аналізу громадянської активності, що дозволяє виявити її зв'язки з іншими психологічними змінними, зокрема ідентичністю та почуттям приналежності. Додатково до стандартизованої шкали було застосовано анкету — спеціально розроблену для аналізу актуальних форм громадянської активності в умовах соціальної напруги, спричиненої війною (Додаток А). Метою використання анкети є виявлення особистої участі в таких формах активності, які виникли або посилилися внаслідок суспільної трансформації. Анкета включає соціально-демографічний блок (вік, стать, сімейний стан, освіта, зайнятість, спеціалізація), що дозволяє отримати розширене уявлення про вибірку. Основна частина інструменту містить шість запитань щодо частоти участі в таких сферах: волонтерство, благодійні внески, організація подій, участь у протестах, інформаційна боротьба, взаємодія з громадянськими організаціями. Відповіді фіксуються за частотною шкалою (від щоденної участі до відсутності участі). Також передбачено відкритий пункт для самостійного доповнення іншими формами активності та питання щодо кількості організацій, в яких респондент бере участь. Це дозволяє виміряти глибину організованої участі та краще відобразити особистісну специфіку залученості. Анкета не претендує на статус стандартизованого інструменту, однак виконує функцію

поглиблення контекстного аналізу та дозволяє адаптувати дослідження до соціальних реалій. У зв'язку з обмеженнями вибірки та добровільним характером участі, її результати не можуть бути використані для репрезентативного узагальнення, однак вони дають змогу сформулювати емпіричну базу для аналізу зв'язків між громадянською активністю та іншими змінними в умовах воєнного стану.

Для вивчення почуття причетності у межах даного дослідження було використано опитувальник "Sense of Belonging Instrument" (SOBI), розроблений Nagerty і Patusky (1995). Інструмент застосовано в оригінальному форматі з перекладом українською мовою, оскільки повноцінна адаптація на українській вибірці наразі відсутня. Попередню апробацію інструменту було здійснено у межах цього дослідження з огляду на відсутність опублікованих результатів його використання або психометричного оцінювання на українській вибірці. Метою такого етапу було не лише перевірити базову надійність інструменту, а й здійснити початкову оцінку структурної валідності його підшкал. SOBI ґрунтується на уявленні про причетність як багатовимірний психологічний конструкт, що відображає суб'єктивне відчуття включеності, значущості та відповідності соціальному середовищу. Теоретично опитувальник охоплює дві ключові складові: ціннісну участь (усвідомлення прийняття та емоційного зв'язку з іншими) і відповідність (відчуття, що особисті характеристики узгоджуються із соціальним контекстом). Повна версія методики містить 27 тверджень, згрупованих у дві підшкали: SOBI-P (18 пунктів) оцінює суб'єктивне переживання причетності, тоді як SOBI-A (9 пунктів) фіксує антецеденти — мотиваційну готовність до залучення. Всі пункти оцінюються за 4-бальною шкалою Лайкерта (від "повністю не згоден" до "повністю згоден"). У межах зібраної вибірки ($N = 107$) загальна шкала продемонструвала високий рівень внутрішньої узгодженості ($\alpha = 0.827$). Підшкала SOBI-P також виявила стабільні психометричні характеристики ($\alpha = 0.845$). Деякі пункти, зокрема B16

і B23, продемонстрували низьку або негативну кореляцію з загальною шкалою. Незважаючи на це, вони були збережені в аналізі з метою збереження цілісності оригінальної структури інструменту. При цьому загальний рівень внутрішньої узгодженості залишається достатнім для попереднього використання шкали в емпіричному дослідженні. Натомість підшкала SOBI-A продемонструвала низький рівень внутрішньої узгодженості ($\alpha = 0.526$). Для перевірки її латентної структури було проведено експлораторний факторний аналіз із використанням методу максимального правдоподібності та обертання Oblimin. Критерії придатності до аналізу були дотримані (КМО = 0.624; тест сферичності Бартлетта: $\chi^2 = 109$, $df = 36$, $p < 0.001$). Проте, лише три пункти (B6, B12, B14) мали прийнятні факторні навантаження > 0.45 . Декілька інших тверджень (зокрема B9, B21) виявили надмірну унікальність, що свідчить про слабкий зв'язок з латентним фактором. Це може свідчити як про культурно-лінгвістичну невідповідність окремих тверджень, так і про потребу у чіткішому концептуальному структуруванні підшкали SOBI-A. Також серед обмежень апробації варто зазначити обмеженість вибірки, що могла вплинути на результати перевірки структурної валідності підшкали SOBI-A. Крім того, соціальний контекст воєнного стану міг вплинути на сенситивність респондентів до теми приналежності, що варто враховувати при інтерпретації результатів. Таким чином, попередня апробація перекладеної версії SOBI підтвердила її придатність для оцінювання суб'єктивного досвіду причетності на глобальному рівні та в межах підшкали SOBI-P. Однак підшкала SOBI-A потребує подальшого перегляду, уточнення формулювань або можливої модифікації структури перед використанням як самостійного інструменту. Отримані результати слугують основою для майбутніх валідаційних досліджень опитувальника SOBI в українських умовах, і безпосередньо в контексті соціальної напруги, спричиненої повномасштабною війною.

Для дослідження для оцінки суб'єктивного рівня соціальної інтеграції додатково було використано Шкалу соціального зв'язку (Social Connectedness Scale), розроблену Lee та Robbins (1995) і перекладену українською мовою Каніболоцькою (2023). Ця методика призначена для вимірювання загального відчуття соціальної пов'язаності як одного з ключових компонентів почуття приналежності. Конструкт шкали відображає емоційний аспект соціальних зв'язків і зосереджується на переживанні близькості, прийняття та залученості до міжособистісних і суспільних відносин. Високі показники за шкалою інтерпретуються як свідчення високого рівня суб'єктивної інтегрованості, тоді як низькі — як індикатор соціальної ізоляції та відчуження. Шкала складається з 8 тверджень, що оцінюються за 6-бальною шкалою Лайкерта: від 1 ("повністю не згоден") до 6 ("повністю згоден"). Усі твердження мають зворотну полярність і підлягали реверсуванню перед обчисленням сумарного балу. Первинне застосування в оригінальному дослідженні продемонструвало високий рівень внутрішньої узгодженості (Cronbach's $\alpha = 0.91$). Оскільки українська адаптація шкали ще не проходила повноцінної валідації, у межах цього дослідження було здійснено її попередню апробацію на вибірці ($N = 107$). Результати аналізу надійності показали високий рівень внутрішньої узгодженості для українського варіанту шкали — Cronbach's $\alpha = 0.888$. Усі пункти шкали мали високі значення item-rest кореляції (від 0.604 до 0.775), що свідчить про їхню однорідність та тісний зв'язок із загальним конструктом. Жодне з тверджень не потребувало виключення. Таким чином, отримані результати підтверджують достатню внутрішню надійність перекладеного варіанту Шкали соціального зв'язку для подальшого використання в дослідженнях, спрямованих на оцінку соціальної інтегрованості. Водночас ця апробація є початковим етапом, що потребує розширення та подальшої перевірки на різних вибірках і з урахуванням додаткових психометричних критеріїв (зокрема структурної та конструктної валідності).

Висновки до розділу 2

1. У дослідженні розроблено методологічну основу для вивчення особливостей громадянської ідентичності українців у контексті воєнного стану, з опорою на багатовимірне розуміння соціальної ідентичності. Увага зосереджена на аналізі того, як громадянська ідентичність формує готовність до соціальної дії, особливо в умовах соціальної напруги, де відчуття відповідальності, солідарності та залученості набувають особливої психологічної значущості.
2. Концептуальна модель дослідження включає взаємозв'язки між трьома типами соціальної ідентичності (громадянською, національною, етнічною), почуттям приналежності, соціальним зв'язком і громадянською залученістю.
3. Особливу увагу приділено диференціації між громадянською, національною та етнічною ідентичністю, які часто ототожнюються у суспільному дискурсі. Такий поділ дозволяє емпірично виявити специфіку їхнього внеску у формування активної громадянської позиції та уникнути теоретичного змішування близьких, але різних за змістом конструктів.
4. Методики, застосовані в дослідженні, пройшли апробацію або адаптацію відповідно до українського соціокультурного контексту. Показники внутрішньої узгодженості шкал та результати факторного аналізу підтверджують їхню надійність і валідність. Зокрема, було здійснено структурну реконфігурацію шкал етнічної та національної ідентичності, що забезпечило точніше вимірювання досліджуваних конструктів.
5. Збір даних і статистичний аналіз здійснювались із дотриманням вимог наукової доброчесності та етичних норм. Застосування як стандартизованих методик, так і спеціально розроблених інструментів для вимірювання актуальних форм громадянської активності забезпечує глибину та адаптивність емпіричного аналізу.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Первинна обробка отриманих даних та опис вибірки

З метою забезпечення валідності подальших статистичних процедур було здійснено первинну обробку емпіричних даних, яка охоплювала аналіз соціально-демографічних характеристик вибірки, перевірку нормальності розподілу змінних, опис їх базових параметрів, а також оцінку надійності застосованих психометричних інструментів.

У дослідженні взяли участь 107 респондентів, серед яких 85 (79,4 %) становили жінки та 22 (20,6 %) — чоловіки. Вік учасників варіювався від 18 до 57 років. Середній вік жінок становив 27,9 років ($SD = 10,8$), чоловіків — 30,4 ($SD = 10,5$). Медіанний вік жінок — 22 років, чоловіків — 29,5. За сімейним статусом найбільш чисельними категоріями були респонденти, які ідентифікували себе як самотні ($n = 36$), а також ті, що перебувають у партнерських стосунках без офіційної реєстрації ($n = 31$). Середній вік у цих групах становив відповідно 22,9 та 23,6 року. Інші категорії включали одружених/заміжніх ($n = 26$), респондентів у цивільному шлюбі ($n = 7$), розлучених ($n = 6$) та вдів/вдівців ($n = 1$), з помітно вищими віковими показниками. Щодо рівня освіти, переважна більшість учасників мала повну вищу ($n = 47$) або незавершену вищу освіту ($n = 33$), що вказує на високий рівень освіченості вибірки. Усі респонденти проживають на території України в умовах повномасштабної війни 2022–2024 років, що є визначальним чинником у контексті дослідження громадянської ідентичності.

Для визначення характеру розподілу емпіричних даних було застосовано критерій Шапіро–Уїлка. Результати аналізу засвідчили, що єдиною змінною, яка не виявляла статистично значущих відхилень від нормального розподілу, є показник почуття приналежності (шкала SOBI, $p = 0,151$). Усі інші змінні продемонстрували статистично значущі відхилення від нормального розподілу ($p < 0,05$), що вказує на необхідність використання непараметричних методів обробки даних.

Середні значення основних змінних (Таблиця 3.1.1) демонструють високий рівень громадянської ідентичності ($M = 4,09$; $SD = 0,64$), соціального зв'язку ($M = 4,78$; $SD = 1,02$) та почуття приналежності ($M = 3,75$; $SD = 0,44$). У той час як національна ($M = 3,30$; $SD = 0,46$) та етнічна ідентичність ($M = 3,22$; $SD = 0,50$) мали нижчі середні значення. Середній інтегральний показник громадянської активності становив $M = 3,88$ ($SD = 0,91$), що свідчить про її виражений рівень у вибірці. Серед додаткових, виміряних за допомогою анкети, форм громадянської активності в умовах воєнного стану найпоширенішими виявилися фінансова підтримка (донати; $M = 3,27$), волонтерська діяльність ($M = 2,46$) та участь в інформаційному спротиві ($M = 2,49$), тоді як найменш вираженими — участь у мітингах ($M = 1,43$) та залучення до організаційної діяльності ($M = 1,99$).

Таблиця 3.1.

Середні значення основних змінних

Змінна	Середнє (M)	Стандартне відхилення (SD)
Громадянська ідентичність	4.09	.64
Національна ідентичність	3.3	.46
Етнічна ідентичність	3.22	.5
Соціальний зв'язок	4.78	1.02

Почуття приналежності	3.75	.44
Інтегральна громадянська активність	3.88	.91
Фінансова підтримка (донати)	3.27	1.1
Волонтерська діяльність	2.46	1.12
Інформаційний спротив	2.49	1.4
Участь у мітингах	1.43	.7
Організаційна діяльність	1.99	1.27

Психометричні властивості використаних інструментів оцінювалися за допомогою коефіцієнта внутрішньої узгодженості α Кронбаха. Отримані результати підтвердили належну надійність шкал: шкала громадської активності — $\alpha = 0,738$; шкала громадянської ідентичності — $\alpha = 0,843$ (варіації підшкал: 0,766–0,889); шкала національної ідентичності — $\alpha = 0,792$ (варіації підшкал: 0,756–0,872); шкала етнічної ідентичності — $\alpha = 0,739$ (варіації підшкал: 0,707–0,813); шкала соціального зв'язку — $\alpha = 0,888$; шкала почуття приналежності (SOBI) — $\alpha = 0,827$. Усі інструменти продемонстрували відповідність прийнятим критеріям надійності у сфері соціально-психологічних вимірювань.

Таким чином, результати первинної обробки даних засвідчили їхню високу якість та обґрунтували доцільність застосування непараметричних методів статистичного аналізу в подальшому дослідженні.

3.2. Аналіз зв'язків між ідентичнісними характеристиками, соціальною включеністю та громадянською активністю

З метою виявлення взаємозв'язків між основними досліджуваними змінними було застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, що є статистично доцільним для інтерпретації даних з ненормальним розподілом,

встановленим на попередньому етапі. У межах цього підpunkту розглядаються зв'язки громадянської, національної та етнічної ідентичностей між собою, а також їхній зв'язок із почуттям причетності та громадянською активністю респондентів.

Аналіз показав, що громадянська ідентичність тісно пов'язана з іншими формами соціальної ідентичності (Таблиця 3.2.1). Найвищий рівень взаємозв'язку спостерігається між громадянською та національною ідентичністю ($r^2 = 0,768$; $p < 0,001$), що свідчить про їхню високу узгодженість. Це може відображати спільний концептуальний простір, у якому політична належність до громадянської спільноти тісно пов'язана з національним самоусвідомленням — особливо в умовах воєнного стану, коли ці компоненти взаємно підсилюються. Встановлено також статистично значущий позитивний зв'язок громадянської та етнічної ідентичностей ($r^2 = 0,681$; $p < 0,001$). Він свідчить про те, що навіть у контексті політичної самоідентифікації респонденти не абстрагуються від власного етнічного походження. Проте цей зв'язок є менш інтенсивним, що підтверджує гіпотезу про відносну автономність громадянської ідентичності як форми політичної лояльності та участі, яка не зводиться до етнічного компонента. Зв'язок між національною та етнічною ідентичностями також виявився статистично значущим ($r^2 = 0,674$; $p < 0,001$), що свідчить про загальну інтегрованість соціальних ідентичностей у свідомості респондентів. Така структура кореляцій дозволяє припустити наявність ідентифікаційної єдності, в якій культурні, етнічні та політичні складові взаємно узгоджуються. Водночас громадянська ідентичність виступає інтегративним компонентом, що акумулює національні та етнічні елементи, але не зводиться до них повністю. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу її зв'язків із громадянською активністю та почуттям приналежності.

Таблиця 3.2.

Зв'язок між громадянською, національною та етнічною ідентичностями

	Громадянська ідентичність	Національна ідентичність	Етнічна ідентичність
Громадянська ідентичність	—		
Національна ідентичність	.768***	—	
Етнічна ідентичність	.682***	.674***	—

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ за Спірменом – кореляція між шкалами

У межах наступного кроку аналізу було вивчено зв'язки між громадянською ідентичністю та громадянською активністю (Таблиця 3.2.2). Узагальнений показник громадянської ідентичності виявив кореляцію середньої сили з громадянською активністю ($r^2 = 0,428$; $p < 0,001$), що свідчить про те, що більш виражена ідентифікація з громадянською спільнотою пов'язана з вищим рівнем участі в соціально значущих діях. Такий результат узгоджується з теоретичними положеннями про ідентичність як потенційне джерело мотивації до залучення у публічну сферу. Аналіз підшкал громадянської ідентичності засвідчив, що неохочість до еміграції демонструє кореляцію середньої сили з активністю ($r^2 = 0,421$; $p < 0,001$), що може вказувати на зв'язок між емоційною прив'язаністю до країни та готовністю до громадянської участі. Компонент активної громадянської позиції має слабку кореляцію ($r^2 = 0,397$; $p < 0,001$), патріотизм — ще слабшу, хоча й статистично значущу ($r^2 = 0,320$; $p < 0,001$), що вказує на його відносно меншу пов'язаність із реальними формами поведінкової активності. Розгляд окремих форм громадянської активності показав, що середні за силою зв'язки спостерігаються з донатами ($r^2 = 0,329$; $p < 0,001$) та участю в зборах коштів ($r^2 = 0,316$; $p < 0,001$). Інші форми мали дуже слабкі, інколи значущі кореляції – це стосується волонтерства, інформаційної боротьби, мітингів та включення до організацій, що може також бути обумовлено недостатньою кількістю респондентів, які б мали високий рівень залучення до такої форми активності. Результати підтверджують, що

громадянська ідентичність статистично пов'язана з різними видами участі в умовах воєнного стану, хоча сила зв'язку варіюється залежно від форми активності.

Таблиця 3.3.

Зв'язок громадянської ідентичності та громадянської активності

	громадянська активність	Донати	Збори
Громадянська ідентичність	.428***	.329***	.316***
Патріотизм	.320***	.268**	.227*
Не схильність емігрувати	.421***	.310**	.308**
Активна громадянська позиція	.397***	.309**	.279**

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ за Спірменом – кореляція між шкалами

Національна ідентичність також виявила значущий позитивний зв'язок із загальним рівнем громадянської активності ($r^2 = 0,423$; $p < 0,001$). Найтісніші зв'язки виявлено для підшкали національних почуттів ($r^2 = 0,459$; $p < 0,001$), яка відображає емоційну залученість, гордість за націю та ідентифікацію з її символами. Мовна підшкала демонструє слабку кореляцію ($r^2 = 0,376$; $p < 0,001$), трансформованість — слабку ($r^2 = 0,324$; $p < 0,001$), інформаційна включеність — дуже слабку, але значущу ($r^2 = 0,277$; $p < 0,05$). Це вказує на наявність асоціацій між символічними й емоційними елементами національної ідентичності та готовністю до соціальної участі. Етнічна ідентичність у цілому не виявила статистично значущих зв'язків з громадянською активністю ($r^2 = 0,147$; $p = 0,131$). Єдиний виняток становить підшкала етносамооцінки ($r^2 = 0,264$; $p = 0,006$), яка демонструє слабку, але значущу кореляцію. Це може вказувати на можливість залучення етнічної ідентичності до процесів мобілізації лише у разі її узгодженості з іншими формами соціальної ідентифікації. Інші підшкали, зокрема традиції, культура, мова, не

продемонстрували значущих асоціацій. Узагальнений аналіз (Таблиця 3.4.) показав, що лише громадянська та національна ідентичності мають стабільні статистично значущі зв'язки з громадянською активністю, тоді як етнічна ідентичність у цьому контексті виявляється маргінальною.

Таблиця 3.4.

Зв'язок громадянської, національної та етнічної ідентичностей з громадянською активністю

	громадянська активність
Громадянська ідентичність	.428***
Національна ідентичність	.423***
Етнічна ідентичність	.147

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ за Спірменом – кореляція між шкалами

Вивчення зв'язку почуття приналежності (SOBI) з ідентичнісними характеристиками (Таблиця 3.5.) засвідчило наявність слабкої кореляції з громадянською ідентичністю ($r^2 = 0,377$; $p < 0,001$), дуже слабкої — з національною ($r^2 = 0,283$; $p = 0,003$) та етнічною ($r^2 = 0,230$; $p = 0,017$). Почуття приналежності також демонструє слабкий зв'язок із активною громадянською позицією ($r^2 = 0,394$) і патріотизмом ($r^2 = 0,360$), а також дуже слабкий — із неохочістю до еміграції ($r^2 = 0,256$). У структурі національної ідентичності найвиразніший зв'язок зафіксовано з трансформованістю ($r^2 = 0,324$), дуже слабкий — із національними почуттями та інформаційною включеністю. Мовна підшкала зовсім не виявила достовірного зв'язку. Водночас, в етнічній ідентичності статистично значущими та з дуже слабкою силою були — орієнтація на традиції ($r^2 = 0,251$) та етносамооцінка ($r^2 = 0,275$), інші компоненти виявилися незначущими. Отримані результати вказують на те, що почуття приналежності статистично узгоджується переважно з громадянською ідентичністю та деякими адаптивними

компонентами національної ідентичності. Це дозволяє припускати його роль як конструкту, що відображає поведінковий аспект соціальної інтегрованості у межах політичної та символічної самоідентифікації.

Таблиця 3.5.

Зв'язок компонентів громадянської, національної та етнічної ідентичностей із почуттям причетності

	SOBI (почуття причетності)
Громадянська ідентичність	.377***
патріотизм	.360***
не схильність емігрувати	.256**
активна громадянська позиція	.394***
Національна ідентичність	.283***
інформаційний простір	.193*
мова	.153
трансформованість	.324***
національні почуття	.194*
Етнічна ідентичність	.230*
культура	.251**
традиції	.119
етносамооцінка	.275**

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ за Спірменом – кореляція між шкалами

Зв'язок громадянської активності з почуттям причетності виявився слабким за силою, але статистично значущим, що дозволяє припустити наявність взаємозалежності між цими конструктами та потенційну роль участі у спільних діях у формуванні відчуття залученості.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують, що громадянська та національна ідентичності виступають як психологічні чинники, що пов'язані з готовністю до соціальної участі в умовах воєнного стану, тоді як етнічна ідентичність має обмежене значення у цьому контексті. Зокрема, громадянська ідентичність демонструє найвищу узгодженість з поведінковими проявами активності, а національна — з емоційними й символічними аспектами включеності. Почуття приналежності, у свою чергу, виявляє слабкі зв'язки з ціннісними й адаптивними компонентами ідентичності, що підкреслює його потенційну інтегративну роль у процесах самоідентифікації та мобілізації. Водночас, через обмеження вибірки в межах цього дослідження ми не можемо повною мірою оцінити всі можливі механізми впливу цього конструкта, що залишає відкритими перспективи для подальших емпіричних перевірок. Отримані результати створюють підґрунтя для подальшого вивчення того, які саме фактори ідентичностей відіграють визначальну роль у поясненні громадянської активності — з урахуванням структурних характеристик та унікального внеску кожного з них.

3.3. Дослідження статистичних моделей, що пояснюють громадянську активність через особливості громадянської ідентичності

З метою виявлення специфіки впливу соціальних ідентичностей на громадянську активність в умовах воєнного стану було побудовано серію лінійних регресійних моделей. Було використано як узагальнені індекси громадянської, національної та етнічної ідентичностей, так і їх структурні компоненти. Залежні змінні охоплювали загальний рівень громадянської активності, а також окремі її форми: фінансову допомогу (донати), участь у зборах коштів, мітинги, інформаційний спротив, волонтерство, залучення до громадянських організацій. У низці моделей було враховано демографічні

контрольні змінні (рівень освіти, зайнятість, сімейний стан), що дозволило точніше виокремити роль ідентичнісних факторів.

У межах проведеного регресійного аналізу було здійснено перевірку ключових статистичних припущень щодо автокореляції, мультиколінеарності та властивостей залишків. Результати тесту Дарбіна–Ватсона у всіх побудованих моделях вказали на відсутність автокорельованих залишків: значення DW коливалися в межах 1.67–1.80, а p -значення перевищували 0.05, що дозволяє вважати припущення про незалежність похибок дотриманим. Аналіз мультиколінеарності, здійснений на основі коефіцієнтів інфляції дисперсії (VIF), не виявив критичних порушень: жодне з VIF-значень не перевищувало порогових рівнів, а толерантність залишалася в межах допустимого. Перевірка нормальності залишків за допомогою тесту Шапіро–Вілка в окремих моделях виявила відхилення від нормального розподілу ($p < 0.05$), однак графіки Q–Q Plot продемонстрували загальну відповідність залишків нормальному розподілу, з незначними відхиленнями лише на крайніх значеннях. З урахуванням обсягу вибірки ($n = 107$), ці відхилення не вважаються критичними й не спотворюють оцінки параметрів. Додатково було проаналізовано графіки розподілу залишків щодо передбачених значень і незалежних змінних. У низці моделей спостерігалася гетероскедастичність, зокрема у зв'язку з високими рівнями громадянської активності — дисперсія залишків зростала зі збільшенням прогнозованого значення. Також у деяких предикторах (наприклад, національна ідентичність) простежувались ознаки нелінійності. Утім, у більшості випадків залишки були випадково розподілені, без системних викривлень. Загалом, властивості залишків підтверджують допустимість лінійного регресійного підходу, з урахуванням окреслених обмежень щодо точності прогнозування крайніх значень.

Громадянська ідентичність, як узагальнений індикатор, виявилася значущим предиктором більшості форм громадянської активності (Таблиця 3.6).

У простих однофакторних моделях вона пояснювала до 21% варіації загального рівня громадянської активності. Зокрема, її внесок у пояснення окремих форм участі становив: донати — 15%, збори — 8.5%, мітинги — 8%, інформаційна боротьба — 4.9%, волонтерство — 4.6%, участь в організаціях — 4%. Це свідчить про її систематичну позитивну роль у формуванні соціальної залученості навіть у спрощених моделях. Поглиблення моделі шляхом включення та виключення лише окремих компонентів громадянської ідентичності дозволило виявити, що активна громадянська позиція та неохочість до еміграції є найбільш потужними предикторами. Зокрема, неохочість до еміграції пояснює додаткові відсотки варіативності загальної активності, а також фінансової підтримки. Активна позиція краще пояснює участі у волонтерстві, мітингах та донати. Патріотизм як окрема складова громадянської ідентичності пов'язаний переважно з інформаційним супротивом, пояснюючи краще відповідну активність. Значущість цих предикторів підтверджується регресійними коефіцієнтами: неохочість до еміграції — $\beta = 0.393$ ($p < 0.001$) для загальної активності, активна позиція — $\beta = 0.298$ ($p = 0.010$) для мітингів, $\beta = 0.350$ ($p = 0.003$) для волонтерства, $\beta = 0.208$ ($p = 0.064$) для донатів; патріотизм — $\beta = 0.369$ ($p = 0.012$) для інформаційного супротиву.

Таблиця 3.6

Громадянська ідентичність як предиктор громадянської активності

	Громадянська ідентичність
громадянська активність	21%
донати	15%
збори	8,5%
волонтерство	4.6%

інформаційна боротьба	4,9%
мітинги	8%
організації	4%

Національна ідентичність найбільш виразно впливала на участь у мітингах, донатах та інформаційній боротьбі. У моделі інформаційного спротиву вона пояснювала понад 25% варіації, у донатах — понад 18%. Афективний компонент — національні почуття — стабільно виступав сильним предиктором активності, зокрема: понад 30% у загальній моделі, значущий ефект у протестних формах. Уточнені моделі підтвердили: мітинги — $\beta = 0.2976$ ($p = 0.010$), донати — $\beta = 0.393$ ($p < 0.001$), інформаційна боротьба — $\beta = 0.3693$ ($p = 0.012$). Натомість вплив на волонтерство ($p = 0.290$), участь в організаціях ($p = 0.327$) і зборах ($p = 0.025$) не був статистично значущим. Інші компоненти (трансформованість — $\beta = 0.3349$, $p = 0.010$; мовна практика — $\beta = 0.2243$, $p = 0.060$) виявляли позитивні, але нестійкі тенденції.

Етнічна ідентичність позитивно впливала на загальну активність ($\beta = 0.403$, $p = 0.022$) та інформаційну боротьбу ($\beta = 0.652$, $p = 0.016$), пояснюючи відповідно близько 11% і 16% варіації. Водночас інші форми активності не демонстрували стабільного зв'язку. Найбільший мобілізаційний ефект спостерігався у компонентів етносамооцінки ($\beta = 0.523$, $p = 0.005$ загалом; $\beta = 0.572$, $p = 0.007$ для донатів) та культурної ідентичності ($\beta = 0.557$, $p = 0.007$ для донатів; $\beta = 0.718$, $p = 0.009$ для символічного спротиву). Орієнтація на традиції, навпаки, мала стримувальний вплив ($\beta = -0.698$, $p < 0.001$ щодо донатів).

Узагальнена модель включала одночасно компоненти громадянської, національної та етнічної ідентичностей, що дозволило оцінити їхній відносний внесок у пояснення активності (Таблиця 3.7.). У цьому аналізі національна ідентичність продемонструвала найвищий позитивний вплив ($\beta = 0.916$; $p =$

0.001), громадянська ідентичність зберігала значущий, але менший ефект ($\beta = 0.494$; $p = 0.010$), тоді як етнічна ідентичність мала негативну асоціацію з активністю ($\beta = -0.627$; $p = 0.007$). Такий результат підтверджує, що в умовах воєнного стану саме національна ідентичність — особливо її емоційна складова — є провідним чинником мобілізації, тоді як громадянська виконує роль підтримки, а надмірне фокусування на етнічній належності може знижувати включеність у загальнонаціональні форми активності. Для донатів найвищу предиктивну силу мали громадянська ($\beta = 0.733$; $p = 0.002$) та національна ідентичність ($\beta = 0.856$; $p = 0.015$), тоді як етнічна ідентичність виявилася значущим негативним чинником ($\beta = -0.999$; $p < 0.001$). У моделі волонтерської активності ключову роль відігравала громадянська ідентичність ($\beta = 0.755$; $p = 0.004$), а національна не була значущою ($p = 0.634$). Етнічна ідентичність виявила негативний ефект ($\beta = -0.899$; $p = 0.005$), що свідчить про її демобілізаційний потенціал у цій сфері. Для участі у зборах позитивний внесок мали і громадянська ($\beta = 0.465$; $p = 0.039$), і національна ідентичність ($\beta = 0.747$; $p = 0.026$), тоді як етнічна ідентичність знову була негативним предиктором ($\beta = -0.779$; $p = 0.005$). Інформаційна боротьба виявилася найбільш чутливою до національної ідентичності ($\beta = 1.426$; $p = 0.003$), тоді як громадянська ($p = 0.476$) та етнічна ($p = 0.792$) ідентичності не продемонстрували значущого впливу. Загалом, у більшості моделей національна ідентичність демонструє домінуючу роль у мобілізації, громадянська — підтримує горизонтальні та практичні форми участі, а етнічна — здебільшого пов'язана з обмеженням включеності, що підтверджує її амбівалентну або стримувальну функцію в умовах національної загрози.

Таблиця 3.7

Узагальнена модель громадянської активності, що включає громадянську, національну та етнічну ідентичності

	громадянська активність	VIF	Толерантність
громадянська активність	.494**	2.47	.404
Національна ідентичність	.916***	2.88	.347
Етнічна ідентичність	-.627***	2.30	.436

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, коефіцієнт регресії

Крім того, у ряді моделей було зафіксовано помітний вплив контрольних демографічних змінних. Зокрема, вік респондентів іноді корелював із формами активності, пояснюючи поколіннєві відмінності у залученні. Сімейний стан виявлявся статистично значущим у моделях, пов'язаних із тривалим залученням (наприклад, волонтерством). Зайнятість впливала на рівень участі в громадянських організаціях і мітингах, пояснюючи. Врахування цих змінних підвищувало репрезентативність моделей, збільшуючи їх пояснювальну здатність у середньому на 8–10%. Крім того, у деяких випадках саме демографічні змінні ставали додатковими предикторами активності. Наприклад, молодший вік респондентів асоціювався з більшою ймовірністю участі у волонтерстві й мітингах, зайнятість — з меншою залученістю у формах активності, що потребують часу (волонтерство, участь в організаціях), а самотній сімейний статус — з більшою мобільністю та готовністю до дій. Отже, такі фактори як вік, зайнятість і сімейний стан не лише покращують точність моделей, але й самі по собі впливають на схильність до громадянської активності.

Окрему аналітичну цінність становить модель, побудована на основі не узагальнених ідентичностей, а окремих структурних компонентів трьох типів соціальної ідентичності: громадянської, національної та етнічної. Вона виявила найвищу пояснювальну здатність серед усіх представлених моделей — $R^2 =$

0.522, тобто змінні моделі дозволяють пояснити понад 52% варіації загального рівня громадянської активності. Найсильнішим предиктором виявився афективний компонент національної ідентичності — національні почуття ($\beta = 1.09$; $p < 0.001$), що свідчить про емоційне ядро громадянської мобілізації в умовах воєнного стану. Значущими також виявилися мовна ідентифікація як символ державної приналежності ($\beta = 0.40$; $p = 0.015$) та активна громадянська позиція ($\beta \approx 0.45$), що підкреслює важливість інтеграції в культурний і громадянський простір. Показово, що культурна залученість мала негативний ефект ($\beta = -0.48$; $p = 0.007$), що може свідчити про вплив консервативних установок або певну відстороненість від актуального громадянського поля. Модель була також доповнена демографічними змінними (вік, сімейний стан, зайнятість), однак додавання цих факторів призвело лише до незначного збільшення пояснювальної здатності моделі — з $R^2 = 0.371$ до $R^2 = 0.522$, тобто на 15.1%. Хоча приріст не досяг статистичної значущості ($p = 0.062$), самі демографічні змінні виявились змістовно важливими. Така модель дозволяє глибше зрозуміти, що саме конкретні установки, а не узагальнені ідентичності, виступають найбільш дієвими факторами мобілізації в умовах кризи.

Аналіз регресійних моделей виявив складну й багаторівневу структуру впливу соціальних ідентичностей на громадянську активність. У простих моделях громадянська ідентичність стабільно виступала як позитивний предиктор більшості форм участі, особливо донатів, волонтерства та мітингів. Однак у багатофакторному аналізі провідна роль поступово переходить до національної ідентичності, зокрема її афективної складової — національних почуттів, які продемонстрували найбільший внесок у пояснення загального рівня активності ($\beta = 1.09$; $p < 0.001$). Громадянська ідентичність, хоча й зберігає значущий вплив, поступається емоційно насиченим формам національної належності у поясненні мотивацій до спротиву, участі у протестах та донатах. Особливо це помітно у моделі, що включає всі три рівні

ідентичності: національні почуття виявляються сильнішими за інші змінні. Водночас, етнічна ідентичність показала суперечливі результати — у простих моделях вона була пов'язана з активністю, однак у складних стала негативним предиктором, особливо для волонтерства та фінансової участі. Це дозволяє припустити наявність конкуренції між етнічною та надетнічною (громадянською і національною) лояльністю в умовах воєнного стану.

Загалом, результати свідчать про те, що найбільш потужним мотиваційним чинником громадянської активності є національна ідентичність — насамперед її емоційний вимір. Громадянська ідентичність відіграє важливу роль у стабілізації горизонтальних форм участі, таких як волонтерство чи членство в організаціях. Етнічна ідентичність може бути як ресурсом мобілізації (через самооцінку), так і чинником демобілізації (через традиціоналізм), залежно від контексту її включення в модель. Таким чином, у структурі соціальної залученості в умовах воєнного стану провідну роль відіграє саме національна ідентичність, тоді як громадянська виконує функцію підтримки і стабілізації, а етнічна — амбівалентна і залежна від контекстуальних факторів.

На завершальному етапі дослідження була перевірена гіпотеза про можливість впливу громадянської активності та почуття приналежності (SOBI) на рівень громадянської ідентичності (Таблиця 3.8). Для цього побудовано лінійну регресійну модель, у якій залежною змінною виступала узагальнена громадянська ідентичність, а предикторами — інтегральний показник громадянської активності та показник соціального включення (SOBI). Отримана модель виявилася статистично значущою та пояснила 27.9% варіації у рівні громадянської ідентичності ($R^2 = 0.279$). Обидва незалежні предиктори були статистично значущими: громадянська активність: $\beta = 0.269$, $p < 0.001$, а почуття приналежності (SOBI): $\beta = 0.397$, $p = 0.002$. Для порівняння, аналогічна модель, побудована для національної ідентичності як залежної змінної, також виявилася статистично значущою ($R^2 = 0.236$; $p < 0.001$), однак включення

додаткових змінних не покращило її якість. В обох версіях моделі тільки громадянська активність була значущим предиктором ($\beta = 0.217$; $p < 0.001$), тоді як SOBI — ні ($p = 0.125$). Модель для етнічної ідентичності мала нижчу пояснювальну здатність ($R^2 = 0.097$), а єдиним статистично значущим предиктором виявилось почуття приналежності ($\beta = 0.2599$; $p = 0.020$), громадянська активність мала слабкий вплив ($p = 0.093$).

Таблиця 3.8.

Громадянська активність та почуття причетності як предиктори громадянської, національної та етнічної ідентичностей

	громадянська активність	SOBI	R ²
громадянська активність	.269***	.397***	.279***
Національна ідентичність	.217***	—	.236***
Етнічна ідентичність	—	.259**	.097***

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Таким чином, результати додаткових моделей підтверджують, що громадянська ідентичність є найбільш чутливою до зворотного впливу громадянської активності та суб'єктивного досвіду соціального включення. Національна ідентичність виявляє стабільний, але обмежений зв'язок із активністю, тоді як етнічна — залежить радше від емоційного компоненту спільнотності.

Також доцільно розглянути можливий вплив громадянської активності на почуття причетності, оскільки, хоча у багатофакторних моделях цей вплив виявився статистично незначущим, певний зв'язок між конструкціями все ж спостерігався. Згідно з теоретичними підходами, саме активна залученість у суспільні процеси може формувати відчуття приналежності до спільноти. У

зв'язку з цим було здійснено порівняння моделей, які відображають їхній взаємний вплив. Результати засвідчили, що почуття причетності сильніше впливає на рівень громадянської активності ($\beta = 0.531$; $p = 0.008$), ніж навпаки — вплив активності на почуття причетності був слабшим ($\beta = 0.122$; $p = 0.008$). Такий розподіл сили впливів частково не узгоджується з початковими теоретичними очікуваннями, згідно з якими саме активність мала б сприяти формуванню почуття приналежності, однак емпірично підкреслює значущість емоційної залученості як важливого предиктора громадянської активності.

Висновки до розділу 3

1. Первинна обробка даних підтвердила валідність та надійність інструментів. Шкали мали високі значення α Кронбаха (0.738–0.888), а вибірка була репрезентативною за віком, статтю та освітою.
2. Кореляційний аналіз виявив тісний зв'язок громадянської та національної ідентичностей з активністю. Етнічна ідентичність демонструвала слабкі або суперечливі зв'язки, окрім компоненту етносамооцінки.
3. Застосований регресійний аналіз дозволив виявити надійні зв'язки між формами соціальної ідентичності та громадянською активністю. Водночас, окремі статистичні характеристики моделей — зокрема, гетероскедастичність залишків і слабка нелінійність у деяких предикторах — вказують на необхідність обережного тлумачення впливів у крайніх значеннях змінних. Незважаючи на це, основні висновки дослідження залишаються валідними та статистично обґрунтованими.
4. Громадянська ідентичність є стабільним предиктором громадянської активності. Найбільший вплив спостерігався для донатів, мітингів і волонтерства, зокрема через активну позицію та неохочість до еміграції.

5. Національна ідентичність має найвищу предиктивну силу. Афективний компонент — національні почуття — стабільно пояснював найбільший обсяг варіації в активності, особливо у спротиві та протестах.
6. Етнічна ідентичність має амбівалентний вплив. У простих моделях — позитивний, у складних — негативний.
7. Модель зі структурних компонентів ідентичностей показала найвищу пояснювальну здатність. Вирішальними були національні почуття, мовна ідентифікація як символ державної приналежності та активна позиція.
8. Демографічні змінні самі по собі мають значення. Молодший вік респондентів асоціюється з їх більшою активністю, зайнятість — знижує участь у трудомістких формах, а самотність підвищує мобільність.
9. Громадянська активність формується багатофакторно. Національна ідентичність відіграє провідну роль, громадянська — підтримує горизонтальні форми участі, а етнічна — є змінною контекстуальною.
10. Зворотний вплив громадянської активності та соціального включення на ідентичність виявився найсильнішим для громадянської ідентичності, яка найбільш чутливо реагує на суб'єктивний досвід участі та приналежності.
11. Для національної ідентичності громадянська активність також виступила стабільним, хоч і єдиним значущим предиктором, тоді як почуття приналежності не мало статистичного впливу. Етнічна ідентичність, навпаки, виявила більшу залежність саме від почуття приналежності, що вказує на її емоційно-зв'язкову природу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку теоретично обґрунтованих і емпірично підтверджених висновків щодо особливостей громадянської ідентичності українців в умовах воєнного стану. Теоретико-методологічний аналіз показав, що громадянська ідентичність є комплексною структурою, яка охоплює усвідомлення належності до політичної спільноти, емоційно позитивне ставлення до неї та схильність до залучення в суспільно значущу діяльність. Вона не зводиться до формального правового статусу, а виконує як мотиваційну, так і регулятивну функцію у сфері соціальної поведінки. У межах аналізу також розмежовано поняття громадянської, національної та етнічної ідентичностей. Хоча між ними існує певна взаємодія, вони різняться за фокусом і функціональністю. Етнічна ідентичність пов'язана з культурно-історичною належністю, національна — з уявленням про націю як політичну і ціннісну єдність, тоді як громадянська — із залученістю до політико-правового простору. В умовах війни всі три ідентичності посилюються, однак демонструють різну силу зв'язку з активністю громадян.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що компоненти соціальних ідентичностей по-різному впливають на форми громадянської активності. Громадянська ідентичність є процесуальною та змінюється під впливом досвіду участі, взаємодії та самоорганізації. Вона є найбільш чутливою до контексту і, водночас, — найбільш залученою до практик неформальної активності характерних для воєнного часу. Національна ідентичність виступає найбільш стабільним мобілізаційним чинником через емоційне ототожнення зі спільнотою, а етнічна — найменш стійкою і найбільш контекстуально залежною. Почуття соціальної приналежності підтримує формування ідентичності, проте не є самостійним предиктором активності. Демографічні змінні (вік, сімейний статус, зайнятість) виявилися фоновими умовами, що

здатні посилювати або послаблювати взаємозв'язки, не змінюючи їхньої загальної структури.

Отримані результати свідчать, що громадянська активність формується не під впливом однієї домінантної ідентичності, а через взаємодію кількох соціальних вимірів, насамперед національної та громадянської. Їхнє поєднання забезпечує як ціннісну мотивацію, так і практичну орієнтацію на дії в межах громадянського простору. Такий підхід узгоджується з уявленням про множинність ідентичностей у постмодерному та глобалізованому суспільстві, де належність не є фіксованою, а формується на перетині політичних, культурних і соціальних лояльностей.

Також було виявлено зворотний вплив активності та почуття приналежності на структуру ідентичностей. Громадянська ідентичність посилюється під впливом як досвіду участі, так і емоційної включеності. Національна ідентичність зростає насамперед через залучення до спільної діяльності, а етнічна — через суб'єктивне відчуття належності до групи, що підтверджує її особистісний, а не суспільно-мобілізаційний характер.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням психологічних механізмів, які опосередковують зв'язок між ідентичністю й активністю, зокрема емоційної залученості, почуття ефективності, довіри до інституцій та впливу інформаційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабовський, С. (2021). Символічні маркери національної єдності: сучасна українська перспектива. *Сучасність*, 2, 23–31.
2. Євтух, В. Б. (2011). Етнічність: поняття і підходи до її дослідження. У *Етнічність і міжетнічні відносини* (с. 7–19). Київ: УкрІНТЕІ.
3. Жадан, І. С. (2022). Громадянська ідентичність в умовах кризового суспільства. *Соціальна психологія*, 59(4), 56–64.
4. Костенко, О. (2018). Моральна складова ідентичності в умовах соціального конфлікту. *Вісник НАН України*, 12, 43–51.
5. Кулик, В. (2020). Ідентичність у дискурсі: Український випадок. Київ: Критика.
6. Левченко, Л. (2018). Соціальні механізми формування громадянської ідентичності в Україні: Теоретичний аналіз. *Науковий журнал з соціальних наук*, 21(2), 50–63.
7. Мельниченко, В. В. (2020). Громадянська активність в умовах національного конфлікту: психологічні аспекти. *Психологія в умовах сучасних викликів*, 8(1), 45–55.
8. Нагорна, Л. (2020). Публічна історія та ідентичність: українські реалії. *Українознавство*, 1(74), 36–44.
9. Петровська, І. Р. (2016). Розробка та психометрична перевірка опитувальника «Громадянська ідентичність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 1(1), 70–75.
10. Петровська, І. Р. (2017). Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*, 1(11), 53–63.
11. Петровська, І. Р. (2017). Рівні та структура громадянської ідентичності особистості. *Психологічні перспективи*, 30, 183–191.

- 12.Петровська, І. Р. (2017). До проблеми множинності громадянської ідентичності особистості. *Проблеми політичної психології*, 5(19), 145–155.
- 13.Петровська, І. Р. (2017). Громадянська ідентичність як різновид організаційної ідентичності. *Проблеми сучасної психології*, 39, 244–256.
- 14.Петровська, І. В. (2016). Громадянська ідентичність як феномен соціальної психології. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 37(40), 111–120.
- 15.Петровська, І. В. (2018). Організаційний аспект громадянської ідентичності. *Психологічний журнал*, 34(2), 112–125.
- 16.Петровська, І. В. (2021). Роль громадянської ідентичності в умовах соціальних трансформацій. *Вісник НАН України*, 10(5), 35–42.
- 17.Петровська, І. В. (2023). Громадянська ідентичність у часи війни: зміни та трансформації. *Соціальна психологія*, 59(6), 48–59.
- 18.Петровська, І. Р. (2023). Психологія становлення громадянської ідентичності особистості. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.
- 19.Предко, В. В. (2018). *Психологічний вимір етнонаціональної ідентичності*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія», (7), 100–107.
- 20.Слободянюк, І. (2019). Роль національної ідентичності у мобілізації українців під час війни. *Національна безпека*, 5(3), 112–128.
- 21.Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / за ред. К. І. Журби, О. В. Рейпольської. (2024). Київ: Інтерсервіс.
- 22.Шевченко, О. (2021). Емоційна складова громадянської ідентичності в кризовий період. *Вісник психології*, 36(2), 89–100.

23. American Immigration Council. (2023). *The Belonging Barometer: The State of Belonging in the United States*. American Immigration Council.
24. Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
25. Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529.
26. Barrett, M. (2007). *Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups*. Psychology Press.
27. Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2011). *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity, and adaptation across national contexts*. Psychology Press.
28. Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press.
29. Brubaker, R. (2017). *Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia*. In *Nationalism Reframed*. Cambridge University Press.
30. Dasberg, H. (1976). Psychological consequences of the Holocaust: Mental health of survivors and their offspring. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 13(1), 1–14.
31. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Publications.
32. Dewantara, J. A. (2023). Civic belonging and engagement in local communities. *Community Psychology in Global Perspective*, 9(1), 44–63.
33. Douglass, S., & Umaña-Taylor, A. J. (2015). A Brief Form of the Ethnic Identity Scale: Development and Empirical Validation. *Journal of Adolescent Research*.

34. Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (5th ed.). Sage Publications.
35. Hagerty, B. M., & Patusky, K. (1995). Developing a measure of sense of belonging. *Nursing Research*, 44(1), 9–13.
36. Hagerty, B. M., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1996). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 10(3), 173–184.
37. Han, H., & Dawson, K. J. (2024). Civic Identity Consisting of Moral and Political Identity among Young Adults. *Personality and Individual Differences*.
38. Hurtado, S., & Carter, D. F. (1997). Effects of college transition and perceptions of the campus racial climate on Latino college students' sense of belonging. *Sociology of Education*, 70(4), 324–345.
39. Ingoglia, S., Iannello, N., Cavarretta, M. V., Lo Coco, A., Alfieri, S., Lanz, M., Marta, E., Marzana, D., Molina, P., & Rosina, A. (2025). Civic engagement and civic competences in adolescence: A gender-based perspective. *Social Psychological Bulletin*, 20(1), Article e13645.
40. Institute for Citizens & Scholars. (2024). Mapping Civic Measurement: How are we assessing readiness and opportunities for an engaged citizenry? *Institute for Citizens & Scholars*.
41. Jackson, L. (2019). *Questioning Allegiance: Resituating Civic Education*. Routledge.
42. Jetten, J., Haslam, C., & Haslam, S. A. (2014). *The Social Cure: Identity, Health and Well-Being*. Psychology Press.
43. Kestenberg, M., & Kestenberg, J. S. (1988). The sense of belonging and the Holocaust. *American Journal of Psychoanalysis*, 48(1), 1–12.
44. Kulyk, V. (2020). Language and identity in Ukraine after the Euromaidan: Is there a civic turn? *Europe-Asia Studies*, 72(3), 528–554.

45. Lardier, D. T., Opara, I., Garcia-Reid, P., & Reid, R. J. (2021). The mediating role of ethnic identity and social justice orientation between community civic participation, psychological sense of community, and dimensions of psychological empowerment among adolescents of color. *The Urban Review*, 53(3), 403–423.
46. Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The Social Connectedness and the Social Assurance Scales. *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232–241.
47. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253.
48. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. Harper & Row.
49. Nguyen, T. T., Shen, J., Nguyen, H. T., & Chan, K. T. (2023). Anti-Asian racism and psychological distress among college students during COVID-19. *Journal of American College Health*, 71(1), 22–30.
50. Phinney, J. S. (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 156–176.
51. Phinney, J. S., & Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 271–281.
52. Sandberg, D. J., Frisén, A., Syed, M., & Juang, L. P. (2024). Ethnic-Racial Identity and Attitude Change: Assessments of Outgroup and Diversity Attitudes among Adolescents in Sweden. *Journal of Youth and Adolescence*.
53. Slaten, C. D., Elison, Z. M., Deemer, E. D., Hughes, H. A., & Shemwell, D. A. (2021). The development and implications of belonging for college students. *Journal of College Student Development*, 62(3), 293–309.
54. Smith, A. D. (1991). *National Identity*. University of Nevada Press.
55. Soucie, K., Jia, F., Katzman, R., Rakus, M., Citron, N., Partridge, T., Matsuba, M. K., & Pratt, M. W. (2025). A longitudinal, mixed methods study exploring

- the impact of civic engagement on psychosocial outcomes across early to mid adulthood. *Developmental Psychology*, 61(2), 241–254.
56. Skey, M. (2011). *National Belonging and Everyday Life: The Significance of Nationhood in an Uncertain World*. Palgrave Macmillan.
57. Stürmer, S., & Snyder, M. (2010). *The psychology of prosocial behavior: Group processes, intergroup relations, and helping*. Blackwell Publishing.
58. Verkuyten, M. (2018). *The Social Psychology of Ethnic Identity*. Routledge.
59. Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237–269.
60. Zlobina, O. G. (2024). Identity vs. sense of belonging: New approaches in the study of social self-positioning. *Ukrainian Society*, 90–91(3–4), 35–51.
61. Zhao, C. M., & Kuh, G. D. (2022). Adding value: Learning communities and student engagement. *Research in Higher Education*, 63(1), 1–23.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

розроблена для аналізу актуальних форм громадянської активності в умовах соціальної напруги, спричиненої війною

1. Вік?

2. Стать:

- Жіноча
- Чоловіча
- Інше

3. Вкажіть Ваш сімейний стан?

- Самотній(-я)
- Маю партнера/партнерку
- Одружений/заміжня
- В цивільному шлюбі
- Розлучений(а)
- Вдова/вдівець

4. Ваш найвищий рівень освіти?

- Неповна середня освіта
- Повна середня освіта
- Професійно-технічна освіта
- Неповна вища освіта (бакалавр, молодший спеціаліст)
- Повна вища освіта (магістр, спеціаліст)
- Науковий ступінь (кандидат/доктор наук)

5. Вкажіть Вашу професійну зайнятість

- Тимчасово не працюю
- Навчання
- Часткова
- Повна

6. Ваша спеціалізація?

Як часто ви берете участь у таких формах громадянської активності?

7. Волонтерство (допомога армії, переселенцям тощо)

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

8. Донати на армію/благодійність

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

9. Організація подій чи зборів допомоги

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць

- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

10.Участь у мітингах, протестах

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

11.Інформаційна боротьба (поширення правдивої інформації, боротьба з пропагандою)

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

12.Співпраця з громадянськими організаціями

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідше ніж раз на місяць
- Ніколи

13.Якщо ви займаєтесь чимось, що не було вказано у списку (та вкажіть частоту, будь ласка)?

14. Кількість громадських або політичних організацій, об'єднань чи ініціатив, у яких ви є членом або активно берете участь?

- Жодної
- 1
- 2–3
- 4 і більше